

International
Anatolian
Social Sciences
Journal

Uluslararası
Anadolu
Sosyal Bilimler
Dergisi

2017 (1)

KÜNYE

Editör: Dr. Yusuf ARSLAN

Editör Yrd.: Filiz ÇELİK

Tanıtım Sorumlusu: Engin YILDIZ

Teknik Destek: Gökhan ÖZDEMİR

AKADEMİK DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Özkan YILDIZ

Prof. Dr. İlknur ÖNER

Prof. Dr. Rüstem ERKAN

Prof. Dr. Armand VOLKAS (California Institute)

Prof. Dr. Tom CHESSMEN (Swansea University)

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Seçkin AYDIN

Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Doç. Dr. Şükrü ASLAN

Doç. Dr. Mustafa AKSOY Dr.

Dr. Tracey Maegusuku-Hewett (Swansea University)

Dr. Salwa El-Awa (Swansea University)

Dr. Kathryn Jones (Swansea University)

Dr. Jeff FARİS (University of South Wales)

Dr. Jeni WILLİAMS (University of Wales)

Dr. Kyle ERİCKSON (University of Wales)

Dr. Mehmet YILDIRIM

Dr. Ebru ORAL

Dr. Gülreyhan ŞUTANRIKULU

Dr. Yusuf ARSLAN

Dr. Halil İbrahim AYDIN

Dr. Filiz ÇELİK

Dr. Abdullah Mesut AĞAR

Yurtdışı Temsilcisi: Dr. Kyle ERİCKSON (University of Wales)

Dr. Filiz ÇELİK (İngiltere)

Dergiye yazıların yollanacağı e-mail adresi: anadulusosyalbilimler@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Yusuf ARSLAN , Tarih ve Sosyoloji Bölümleri İçin Yeni Arayışlar: Geronto Tarih ve Geronto Sosyoloji	5-15
Ahmet ALKAYIS , Dil ve Zihin Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme.....	16-35
Zübeyde YÜCE , Türkiye’de İslami Oluşumların Durumu.....	36-42
Faruk ÇİFTÇİ , Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi Üzerine Görüşler.....	43-52
Gülsüm Mağın AKSU , Mobbingin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri ve İşverene Maliyeti: Teorik Bir Değerlendirme	53-62

TARİH VE SOSYOLOJİ BÖLÜMLERİ İÇİN YENİ ARAYIŞLAR:
GERONTO-TARİH ve GERONTO-SOSYOLOJİYusuf ARSLAN¹

Özet

Geronto tarih ve geronto sosyoloji, yaşlı insanlarla bilimsel bir amaç için yapılan görüşmelere verilen addır. Dünyada 300 milyondan fazla Türkiye’de ise 4 milyon fazla yaşlı nüfus vardır. Bu makalenin odak noktası da yaşlıları merkezine alan bir meraktan oluşmaktadır. Yaşlıların toplum, toplumsal yapı, gelenek, inançlar ve tarihle ilgili yazılı belgelerde yer almayan yeni bilgiler üretebilecek bir rezerv potansiyeli var mıdır? Yaşlı insanların hafızalarından bilimsel veriler elde edilebilir mi? Yaşlı insanların bilgileri tarih ve sosyoloji araştırmalarında kullanılmaya elverişli mi? Onların belleklerinde taşıdığı bilgileri arşiv belgeleri kadar önemli kabul etmeli miyiz? Geronto tarih ve geronto sosyoloji giderek daha çok öğrenci tarafından eleştirilen tarih ve sosyoloji bölümlerindeki eğitime bir ilgi ve çeşitlilik kazandırabilir mi?

Anahtar Kelimeler: Geronto tarih, geronto sosyoloji, yaşlılık, yaşlı, sözlü tarih, sözlü sosyoloji.

NEW SEARCHS FOR HISTORY AND SOCIOLOGY DEPARTMENTS:
GERONTO-HISTORY AND GERONTO- SOCIOLOGY

Abstract

Geronto history and Geronto sociology is given to negotiations with elderly people for a scientific purpose. In the world there are more than 300 million in Turkey, 4 million more elderly population. The focal point of this article is also the center of the elderly: Is it really for the elderly to have a reserve potential to produce new information that is not included in written documents about society, social structure, tradition, beliefs and history? Can some scientific data be obtained from the memory of old people? Can the information of older people be used in history and sociology scientific research? Should we regard the information they keep in their memory as important as archive documents? Could geronto history and geronto sociology be increasingly attracted to the students in the history and sociology departments that have been criticized by the students for their interest and diversity?

Keywords: Geronto history, geronto sociology, old age, elderly, oral history, oral sociology.

¹ Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Gerontoloji Yunanca “gérōn, géront”, “ihtiyar” ve “logie”, “bilim” anlamına gelir. Dolayısıyla gerontoloji yaşlılığın bilimi anlamına gelmektedir. Yaşlılarla yapılan tarih çalışmalarına Geronto-Tarih veya Gerontolojik tarih denilir. Yaşlıları bilgi kaynağı olarak gören çalışmalara genel bir ad olarak sözlü tarih denilmektedir. Bu noktada geronto tarih ile sözlü tarihin aynı şey olup olmadığı hususunu açıklamak gerekmektedir. Thompson’a göre sözlü tarih, çeşitli toplumlardan ve kültürlerden insanları dinleyerek, hatıralarını, deneyimlerini kaydedip yorumlamaktır (2006: 23). Ingram ise görgü tanığı ile onu dinleyen kişinin belirli kurallara göre maziye dair derinlemesine yaptıkları mülakat olarak tanımlıyor sözlü tarihi (2003:52-53). Bununla birlikte Kyvig ve Marty sözlü tarihi, “...*tarihi olaylarla ilgili birinci elden bilgiye sahip kişilerden elde edilen bilgiyi kaydetmenin ve bunu toplam tarihsel bilgiye eklemenin bir yolu...*” (2011:73) olarak tanımlamaktadır. Geronto tarih, sadece yaşlılara odaklanmasıyla sözlü tarihten ayrılır. Fakat yine de sözlü tarihten ayrı düşünmek imkansızdır. Sözlü tarih ile geronto tarihçilik çift yumurta ikizleri gibidir. Biri olmadan diğerini düşünmek imkânsız gibidir. Her iki tarihçilikte yaşlıları “*yaşayan belgeler*” olarak görür ve tanımlar. Onların tecrübelerini tarih yazımına dahil eder. İki tarih arasındaki farkı nitelik olarak değil, demografik bir fark olarak belirtmek gerekir.

Geronto-Sosyoloji ise yaşlı insanlarla sosyolojik bir amaç için yapılan görüşmelere denir. Buna sözlü sosyoloji demekte mümkündür. Buna göre her yaşlı bir zamanlar toplumsal yapının belli noktasında bulunmuş olduğundan sosyal yapı hakkında bilgi sahibidir. Sosyal gruplarda, kurumlarda görev almıştır. İşbirliğinde bulunmuştur, rekabet etmiştir, otoriter davranmıştır, siyasete katılmış, normlara uymuş yada karşı çıkmıştır. Toplumsal yapının içinde doğumdan itibaren bizatihi bulunmuş, deneyimlemiştir. Bu nedenle resmi belge ve istatistiklerde yer almayan bilgileri yaşayarak öğrenmiş, hafızasına kaydetmiştir. Sosyolojiyle ilgili tüm konularda hafızada saklı tutulan bu bilgiyi toplamak için sözlü sosyolojiden yararlanılır. İster kır, ister, kent, ister sanayi veya başka bir sosyoloji dalı olsun sadece yazılı belgelerle anlaşılabilir gibi değildir. Mesela Çekmeköy’ün sosyal ve sınıfsal yapısını, toplumsal değişimini resmi verilerle anlamak imkansızken sözlü sosyoloji ile muazzam bilgiler edinilmiştir. 1950’lerde küçük bir köy iken bugün büyük bir kent olan Batman’ın toplumsal değişimi yazılı kaynaklarda renksiz ve sınırlı, sözlü kaynaklardaysa çeşitli ve

zengin şekilde anlatılmaktadır. Bir geronto sosyolog için yaşlıların bilgilerini hesaba katan sözlü sosyoloji olmadan yapılan açıklama ve genellemeleri zengin, çeşitli ve doyurucu kabul etmek güçtür.

Bir hususu daha açıklıkla belirtmek gerekir ki geronto sosyoloji ile yaşlılık sosyolojisi farklı şeylerdir. Yaşlılık sosyolojisi, yaşlanma olgusunu sosyolojik boyutlarıyla araştırmak iken, geronto sosyoloji bilimsel metoda uygun şekilde yaşlı kişilerle toplumsal konular hakkında görüşmeler yaparak bilgi toplamak anlamına gelir. Yaşlılık sosyolojisi sosyolojinin bir dalı, geronto sosyoloji toplumsal konularda yeni bir araştırma tekniğidir.

Geronto tarih ve geronto sosyoloji sosyal bilimlerin en eski biçimidir. Geronto sosyoloji, bir Fransız entelektüeli olan Comte ortaya çıkmadan daha önce vardı ve sosyolojinin en eski biçimiydi. İnsanlar geçmişten beri geronto sosyolojiye değer vermişlerdi. Avcı- Toplayıcı toplumlarda toplumsal tecrübe ve bilginin kaynağı yaşlılardı. Klan toplumlarında da yaşam hakkındaki bilgilerin edinildiği kaynak klanın yaşlılarıydı. Hatta en yaşlı insanlar klanın en bilgisi kabul edilir, klanın yönetimi ona verilirdi. Klan içerisinde ve farklı klanlar arasında yaşlıların daima saygın ve özel bir mevkisi vardı. Antik Yunan, Roma, Mısır, Hint, Çin, Mezopotamya toplumlarında yaşlıların üstün tutulduğu bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacıp'in Divan ve Kutadgu Bilig eserlerinde Türk toplumunda yaşlıların bilgeliğinden, yol göstericiliğinden övgüyle bahsedilirdi. Yine Dede Korkut'un bilgeliği, yol göstericiliği, zekiliği bilinmektedir. Aksakal dedikleri yaşlıların tecrübe ve bilgilerine itibar edilirdi. Herodot'tan (1973) başlayarak Evliya Çelebi, Aşık Paşazade gibi ünlü tarih simaları yaşlıların yol göstericiliğini esas almış, yazdıkları eserlerde yaşlıları toplumsal bilgi kaynağı olarak görmüş ve anlamışlardır. Eserlerindeki pek çok ayrıntıyı edindikleri yaşlılara duydukları minneti ifade etmişlerdir.

Cumhuriyet'ten sonra Halkevlerinin gerek geronto tarih ve gerekse geronto sosyoloji çalışması yaptıkları biliniyor. Danacıoğlu, (2008) Halkevlerinin yaşlıları bilimsel belge olarak gördüklerini, yaşlıları kapsayan bir dizi derleme faaliyeti gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Ankara'da Ülkü, İstanbul'da Yenitürk, İzmir'de Fikirler dergileri çok sayıda folklor çalışmaları, masallar, halk inançları, öyküler, fıkralar, etnografik incelemelerini Halkevleri bünyesinde gerçekleştirmişlerdir.

Halkevleri dışında Türk Ocakları, Köy enstitüleri gibi kurumlar da geronto tarih ve geronto sosyoloji çalışmalarında bulunan kurumlar olarak akla gelir.

Eröz (1977), Giyik (1992), Aydın (1992), Gezik (2000), Çem (1999-2009), Aksoy (2007), Sarı(2007), Sılan (2010a), Araz (1995), Kutlu'nun (1987) çalışmalarında geronto tarih ve geronto sosyolojiye başvurdukları bilinir. Örneğin Kutlu'nun "Şavak" göçer toplumu ile ilgili bilgilerinin 5/1'i yazılı kaynaklardan oluşmaktayken geri kalan 5/4'ü sözlü kaynaklardan edinilmiş sözlü sosyolojidir. Yaşlılar olmadan Şavak toplumu hakkındaki yazılacak bütün eserlerin eksik yönleri olacağı muhakkaktır.

Gittikçe artan sayıda taraftar toplamaya başlayan geronto tarih ve geronto sosyoloji ne zaman ve neden önem kaybetmiştir? Danacıoğlu, bu branşların önem kaybetmesini bilimin 19.yüzyılda "nesnellığe", "belgeye dayanmaya" başlamasının pozitivist gerekçelerle meşrulaşması çabalarına girişilmesiyle sözlü kaynak kullanımının dışlandığını ve böylece önem kaybettiğini belirlemiştir (2008). Bununla birlikte ne geronto tarihe ne de geronto sosyolojiye dayalı bilim anlayışı hiçbir zaman tam anlamıyla ortadan kaybolmamıştır. "Sorbon'da Langlois ve Seignobos **Tarih Çalışmalarına Giriş** el kitabında (1898) 'Tarihçi belgelerle çalışır. Belgelerin yerini hiçbir şey tutmaz. Belge yoksa tarih yoktur.' diyecek kadar konuya ödünsüz yaklaşanlarda (Sarı, 2007:38)"kopuşun çizgilerini büyük oranda kalınlaştırmıştır. Bununla birlikte "20.yüzyılla birlikte tarih giderek siyaset merkezli olmaktan toplum merkezli olmaya doğru kaydı. Antropoloji, Sosyoloji gibi disiplinlerin Annales gibi akımların etkisiyle tarih, sosyalbilim yönelişli bir aksa oturdu(Danacıoğlu, 2008:2). Ve böylece "belgelerin yerini hiçbir şey tutamaz" anlayışının yerini Bade'nin (Thompson,1999:24) ifade ettiği gibi "[h]içbir yazarın yazdıklarına bağlı değilim, kendi bildiklerimin yanı sıra gerçekleri bilen ya da hatırlayan sayısız güvenilir tanığa güveniyorum" şeklinde geronto tarih ve geronto sosyoloji lehine bir paradigma değişikliği almaya başladı.

Danacıoğlu (2008:77) tarihinin arşiv ve malzeme ile olan ilişkilerine "Tarihçinin mutfağının ağırlıklı malzemesi kâğıttır" şeklinde eleştirir. Sosyologlar içinde aynı eleştiri geçerlidir. Gerçekten de pozitivist felsefe sosyal bilimlerde egemenliğini kurduktan sonra birkaç çağ boyunca bakış açısı bu olmuştur. Yaşlıların hafızalarındaki sözlü bilgiler sırf yazıya aktarılmamış, arşivlere ve istatistiklere girmemiş diye araştırma süreçlerine dâhil edilmemişlerdir. Ancak yakın dönemde

gelişmeye başlayan “*sosyal tarihçilik*” maziye araştırma mutfağının “yaşlı insan” olabileceğini ileri süren bir fırsat yaratmıştır. Tarih ve sosyoloji arşivlerden yazılabilir, bu doğru olabilir ancak aynı ölçüde doğru kabul edilebilecek bir başka şey de yaşlıların “*yaşayan belge*” olarak görülüp görülemeyeceklerinin sadece bir bakış açısı meselesi olduğudur. Eski kuşaklar için yaşlılar önemli bir belge ve bilgi kaynağı olarak görülmüş ve onların hafızalarını bir başvuru kaynağı olarak değerlendirmekte sakınca görmemişlerdir. Öyleki, Ahmed bin Hambel, Şafii, Ebu Hanife, Tirmizi, Hz. Ali, Müslim, Buhari'nin eserlerinde de sözlü kaynakların mühim bir yer tuttıkları okuyan herkesçe bilinmektedir Buhari, Müslüm gibi hadis bilginleri hadislerin toplanmasında yaşlı bilgilerden destek aldıklarını belirtmişlerdir. Eski kuşaklar için değerli olan bu araştırma tekniğinin faydaları pekala günümüzde niçin yararlı olmasın.

Yeni kuşak antropologlar ve tarihçilerin belli ölçülerde kullandıkları bu tekniği sosyologlarda öğrenmeli ve kullanmalıdır. Geronto sosyoloji bugün kendini tekrar eden ve öğrencilerin ilgisini kaybetmiş sosyoloji için bir kurtuluş kapısı olabilir. Artık çok az öğrenci kendi bölümüne karşı duyarlı ve ilgili. Sosyolojiye ait birtakım kuramlar ve sürekli ezberletilen tanım ve isimlerden usanma noktasına gelmiş günümüz öğrencileri kendilerini sosyolojinin içinde bulamıyorlar. Uzak memleketlerdeki üç asır önceki bir takım toplumsal yapı ve ilişkileri öğreniyorlar fakat sokağındaki, mahallesindeki, ülkesindeki yarım yüzyıl önceki toplumsal yapı ve ilişkileri bilmiyorlar. Kendi ülkesinin, toplumunun sosyolojisini bilmeden mezun oluyorlar. Bu yüzden öğrencilerin sosyoloji derslerine karşı ilgi ve beklentileri düşüktür. Derslere olan ilgi ve beklentiyi arttırmak için sosyoloji bölümleri yaşlılarla çalışmayı merkezine alabilir. Örneğin norm konusu işlenirken sınıfa bir yaşlı getirilip onun dönemindeki normlar hakkında bildiklerini anlatması daha gerçekçi ve ilgi çekici olacaktır. Öğrenciler, yaşlılardan toplumsal yapı, toplumsal yapıdaki farklılık ve çelişkiler, sınıf biçimleri, gelenek, görenekler, sosyal ilişki üslupları ve biçimleriyle ilgili tanık olduklarını dinleyebilir. Sözlü sosyoloji, monoton ve yapay görünen sosyoloji derslerini zengin ve samimi kılabilir.

Sosyologlar toplumsal olayları anlamak istiyorsa sözlü sosyolojiye başvurmalıdırlar. Çünkü toplumsal boyutları olmayan hiçbir tarihi olay yoktur. Her tarihi vakanın içinde meydana geldiği toplumsal bir ortam ve koşul vardır. Vakaları ortaya çıkaran toplumsal koşulları anlamadan vakayı anlamakta mümkün değildir. Bütün toplumsal olgu ve olaylar yazılı olmadığında sözlüdür. Sözlü sosyolojide en iyi

yaşlı kuşakların hafızlarından derlenebilir. Tek mesele bu formasyonu gençlere kazandırmaktır.

Geronto-Tarih ve Geronto Sosyoloji Çalışmalarının İmkan ve Yararları

Ferro'nun yerinde ifade ettiği gibi *“Tarihçiler istedikleri kadar kitap yazsınlar, konferansçılar istedikleri kadar konferans versinler ve öğretmenler istedikleri kadar ders versinler; asıl geçerli olan şey insanların kendi deneyimleri ve yaşamış olduklarıdır”* (2003:3). Bu eleştiri sosyologlar içinde geçerlidir. Kültürün taşıyıcısı maddi belgeler ile sözdür; ancak çoğu zaman insanların kendi aralarındaki konuşmaları yani söz, maddi belgeden daha önce gelir. Bundan dolayıdır ki sözlü tanıklıklar bugün arşiv belgeleri kadar önemli kabul edilmektedir (Arslan, 2012:15).

Gerontolojinin ve gerontologların son yıllarda üzerinde durdukları en temel konuların başında sözü hafızlarında taşıyan yaşlıların “potansiyelleri” gelmektedir (Tufan:2003). *“Bütün bilim adamları yıllardan beri yaşlılığın verimsiz, pasif, bilgilerin ve becerilerin kaybolduğu bir yaşam dönemi olmadığını söylüyorlar”*(Tufan, 2003:171).

Gerçekten de yaşlılıkta bilgilerin kaybolduğu iddiası mutlak mıdır ya da bu iddianın sınırları olabilir mi?

Eröz'e atf yapan Şeker (2005) yaşlı Kazak ve Kırgız baksı'larının asırlar ötesinden gelen destanları mükemmel biçimde hafızalarında sakladıklarını belirtiyor.

Ksenefontov (2011) Yakutistan'da yaptığı saha araştırmalarını 60 yaş üzeri kişilerle yapmış ve şaşırtıcı biçimde onların çocukluk çağında öğrendikleri duaları ve çok sayıda ruhun karmaşık ilişkisini diri şekilde dinlemeyi başarmıştır.

Mardin, Diyarbakır, Hakkari çevresinde Antropologlar çok sayıda yok olmaya yüz tutmuş somut olmayan kültür unsurunu 80 yaş üstü insanlarla yaptıkları görüşmelerle kayıt altına almışlardır.

Tunceli ve çevresinde 2010-12 yılları arasında yaptığımız saha çalışmalarında 90 yaşın üstündeki yaşlıların yöreleriyle ilgili geçmiş bilinci ve birikimine yoğun şekilde sahip olduklarını, yarım asır önceki toplumsal yapıyı ve tarihi olayları diri şekilde hatırladıklarını bizzat müşahede ettik.

Yaşlıların deneyimleri ile özellikle teorik, pratik (gündelik yaşamda bilgeliğin kullanılması) ve üretici (varolan bilginin başkalarının yararı için kullanılması) yaşam bilgisi açısından değerlendirildiğinde yaşlılık dönemi, bir hazine niteliği taşımaktadır (Yıldırım ve Abukan, 2015:2). Demek oluyor ki, yaşlıların çoğu toplum, toplumsal yapı, gelenek, inançlar ve tarihle ilgili yeni bilgiler üretebilecek bir rezerv taşıyorlar. Bu rezervi bilimsel araştırmalarda temel kaynaklardan biri olarak kullanıp kullanmayacağımızı belirleyen temel noktaysa bakış açımızdan başka bir şey değilmiş gibi görünüyor.

Tarih ve sosyoloji öğretimi açısından yaşlıları toplumsal bir bilgi kaynağı gibi görmeye değer bulup bulmama meselesi yeterli sayıda ne tarihçinin ne de sosyologun gündeminde bile değildir. Hatta bu sayı sosyologlarda çok daha aşağıdadır. Toplumsalın bilgisinin, insanların, özellikle yaşlı olanların, beyninde birikmiş olabileceği bir çok sosyologun aklına bile gelmemiştir. Yaşlıların tarihe ait dile getirilmemiş “*kaçak bilginin*” taşıyıcısı olabileceği, eski kuşakların fazlasıyla bundan yararlandığı hatırdan çıkarılmıştır. Üniversitelerin sosyoloji ve tarih bölümlerinde yaşlıların yaşayıp gördüklerinin ya da “*onların yaşadıkları zaman ve yerlerin de anlatılmaya değer bir toplumsal tarihi olduğunu göstermeyi amaçlayan*” eğitsel çalışmalar, birkaç yüksek lisans, doktora tezinin dışında neredeyse söze konu edilmemiştir. Sosyolojide bu hemen hemen hiç konu edilmemiştir. Danacıoğlu’na (2008:30) göre bunun nedeni sosyal bilimcilerin insanla, hayatla bağının kopmasıdır: “[T]arih bir bilim dalı olma kaygısıyla kimyanın, fiziğin, biyolojinin laboratuvar malzemesiyle, astronominin teleskoplarla kurduğu ilişkinin benzerini belge ve arşiv ile kurarak rüştünü ispat etmeye çalışırken, arşivin, tarihçinin yegâne hammaddesini oluşturduğu düşüncesi de tarihçinin hayatla ve hayatın içindeki izlerle bağlarını kopardı”.

Tufan’ın (2003:14) dikkatimizi çektiği gibi, “*etrafımızdaki yaşlı insanların her biri aslında birer delil. Onlara bakmak yerine görmeyi becerebilmek*” gerekiyor. Başka bir deyişle “*Yaşlılar yalnızca yemek ve su verilecek, ölene kadar idare edilecek ve bakılacak vücutlar*” değildir (Thompson, 1999:145). Toplumsal olayları tam olarak anlayabilmek için bilimsel araştırmalarda belgenin yanında onların bilgilerini de hesaba koymak gerekir. Mesela Pomak yemek kültürüyle ilgili kıt olan yazılı kaynaklar pekte iç açıcı değilken Pomak yaşlılarla yapılan sohbetlerde bütün yemek detaylarını

öğrenmek mümkün hale gelmektedir. Bu yaşlı kimselerin hafızalarındaki bilgileri duyulan ihtiyacı açıktan ortaya koymaktadır.

Michelet (Thompson: 1999) araştırmalarında “*yaşayan belgeler*” olan “yaşlılardan” pek çok şey öğrendiğini, çoğu iyi malzeme olan bu bilgilerin üstelik kayıtlarda dahi olmadığını belirtme gereğini duymuştur. Counce (2008), en iyi tarihsel malzemeyi yaşlıların sağlayabileceğini dile getirir. Araz (1995) “*Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*” adlı çalışmasını Harput yaşlılara olmadan başaramayacağını altını çizirken, Kutlu'da (1987) “*Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*” adlı doktora tezinin ortaya çıkışında temel katkının köylerde, yaylalarda, oba ve çadırlarda kendisine içtenlikle bildiklerini anlatan Çemişgezek ve Pertek yaşlılarına sonsuz teşekkürlerini sunmaktadır. Dolayısıyla, Tufan'ın da (2003:12) ifade ettiği gibi, “[g]ençlere yön gösteren, yaşamın anlamını ve önemini idrak etmiş bir yaşlının sözlerinin yeri, kurumsal eğitimle doldurulamayacaktır. Sadece buda değil vatanperverlik gibi birleştirici duyguları genç kuşaklara öğretmek içinde yaşlılara ihtiyaç duyulur. “*Kentlerde doğup büyüyen çocuklarımıza domatesin mağazalarda yetişmediğini, bu ülkenin geçmişte yaşadığı zorlukları ve halkımızın tükenmeyen azmiyle nasıl yeniden ayağa kalktığını [ve vatan için] ölümün bile anlamlı olabileceğini gençlere yaşlılardan başka kim daha iyi anlatabilir*” (Tufan, 2003:17). Nitekim Akçalı'nın (2007) yaptığı araştırma çocukların, tarihi, aile büyüklerinden dinlediklerinde “*daha gerçek bir boyut kazandığını*”, “*günlük hayat içindeki olaylar arasında ilişki kurabildiklerini*”, “*masaldan somut bir hale büründüğü*” tespit etmiştir.

İnternet, twitter, instagram, facebook ile büyüyen bugünkü öğrencilerin soyut tarih, ne anlama geldiği anlaşılamayan sosyoloji tanım, kavram, kuram ve bilgisinden daha da çok ihtiyacı olan şey insani deneyim ya da hayat tecrübesi olabilir. Counce'nin (1999) ifade ettiği gibi, öğrencilerin, yaşlılarla kurdukları temaslar sonucunda çok az yerde karşılırlarına çıkabilecek “*bir derin ve duygusal insani deneyim*” kazanabilecekleri fırsatları yaratabilir. Öğrencilerdeki empati duygusunu geliştirebilir. Öğrencilerin internetten ulaşamadıkları yazılı belge ve bilgilerin olmadığı durumlarda tarih ve toplum hakkında daha fazla zenginlik, çeşitlilik ve bilgiyi yaşlılardan edinilebilirler.

Kütüphaneler, kitaplar ve arşivler daima burada olacaktır ama yaşlılar ölebilirler. Kyvig-Marty (2011:75) tam da bu bağlamda yaşlılarla çalışmanın “*aşağı inmekte olan bir asansöre tırmanmaya benzediğini*” söylemektedir. Kore Savaşı, Kıbrıs Harekâtı gibi

kategorilere indirgmeden her yaşının tanıklık ettiği bir “sosyal tarihe” erişmek için her biri bugün 70 yaş üzerinde olan “son tanıkları” değerlendirmeye almak durumundayız. Zira Yaman ve Erdemir’in (2006:139) dediği gibi “*sözlü geleneğin aktarıcısı konumunda olan yaşlı kuşakların zihinlerinde var olan bilgiler büyük önem taşımaktadır.*” “*Son tanıklar göçmeden*” onların belgelerde yer almayan hatıralarını derlemek tarihçiler ve sosyologlar için bir görevdir.

SONUÇ

Geronto tarih ve geronto sosyolojinin merkezinde bulunan yaşlıların toplumsal bilginin önemli bir parçasını oluşturduğunu kabul etmemek kimseye bir şey kazandırmaz. Yazılı kaynaklara girmeyen sadece hafızada yer alan çok sayıda kıymetli bilgi bulunduğunu herkes bilir. Yaşlılarla yapılacak çalışmalar ile daha çok sesi toplumsal bilgiye dahil edebilir, tarih ve sosyoloji bölümlerinde öğrencilerin derslerine olan ilgisini arttırabiliriz. Ani harabeleri, Truva, Çatalhöyük, Perge gezileri ne ölçüde tarih ve sosyoloji öğretiminde gerekliyse, aynı ölçüde yanı başımızdaki apartmanlarda oturan yaşlılar, bir sokak ötemizdeki huzurevleri, yaşlı bir akademisyen, yaşlı bir vali, yaşlı bir doktor yada yaşlı bakım evleri gibi yerleri de tarihe ve sosyolojiye bir yolculuk olarak hissetmek, yukarıda da savunmaya çalıştığımız gibi sadece bir bakış açısı meselesidir. Sözlü kaynakların tarih ve sosyolojiye katkısı, yazılı kaynaktan ne daha az, ne daha fazla olabilir. Her ikisi de yararlı sonuçlar doğurmaya adaydır. Üstelik bu türden uygulamalar, çağdaş eğitimin öğrenciler için öngördüğü “*aktif öğrenme*”, “*etkileşimli öğrenme*”, “*bilgisini kendi oluşturma*”, “*soru sorabilme*”, “*gerçek dünyaya ilişkin zengin deneyimlere tanıklık edebilme*” biçiminde yığınla fırsat oluşturabilecek olanakları da kazanım olarak verebilir. İyice monotonlaşan tarih ve sosyoloji bölümlerindeki eğitime beklenen heyecan ve ilgiyi kazandırabilir.

Geronto tarih ve geronto sosyoloji, öğrencilere zengin deneyimler sunan, bilişsel, duyuşsal, sosyal becerilerinin gelişmesine yararları olan, öğrencinin ezberlemek yerine yaparak-yaşayarak öğrenmesinin önünü açan, akademik başarıyı arttıran, yakın çevrelerine karşı bilincini duyarlı kılan ve bu yönde çevre ve topluma karşı farkındalığı geliştiren, okul ile gerçek dünya arasında bağ kuran, öğrencileri “*ortada ve görünür*” kılan, kendilerine olan güvenlerini arttıran ve öğretmenler için tarih ve sosyoloji derslerini ilginç hale getirmeye yarayan birçok güçlü tarafları olan bir yaklaşımdır.

Ayrıca bu yaklaşım araştırma, sorgulama, analiz etme, değişim gibi önemli süreçleri öğrenmede öğrenciler için yararlıdır.

Geronto-tarih ve geronto sosyoloji çalışmaları eskiye oranla gittikçe daha fazla taraftar toplamaktadır. Bugüne kadarki pratik bunu teyit etmektedir. Örneğin, Caunce (2008), Thampson (1999), İlyasoğlu-Kayacan (2006), Sarı (2007), Akçalı (2007), Aksoy (2007), Arslan (2012) gibi araştırmacıların çalıştığı örnekler iki alanda çalışacakları yüreklendirir niteliktedir. Eski kuşak tarihçi ve sosyologlar için arşiv ne ise geronto-tarihçi ve sosyologlar içinde yaşlılar aynı şeydir. Yüzyıllar önce yapılmış bir çömlek, tarihin araştırma nesnesi olabiliyor ve bunun güvenilirliğinden şüphe edilmiyorsa, dünün hakim-savcılığını, doktorluğunu, mühendisliğini, öğretmenliğini, bilim adamlığını yapmış, yüzlerce kritik kağıda imza atmış, akılcı finansal yatırımlar yapmış, parlak tahsilleri olan çocuklara sahip bu insan ordusunun anıları niçin aynı ölçüde güvenilir olmasın. Tek olması gereken, yanı başımızda duran bu tarih ve sosyoloji ordusuna ve onların hatıralarına karşı bakış açımızı değiştirebilmek, onları yük değil, bir kazanç olarak görmek, verecekleri bilgilerin tarih ve sosyoloji bilimine katkı sunabileceğine dair yansız düşünceler taşımaktır. Lehr'in (Tufan, 2003:15) ifadesinde olduğu gibi: *“yaşlılara bir kazanç olduklarını algılamalarına fırsat tanımak gerekir.”* Onlarsız yazılan bir tarih ya da sosyoloji bir tarafı iyi aydınlatan diğer tarafı karanlıkta kalmış bir el fenerinden farklı değildir. Yeni nesil tarihçi ve sosyologların bu deneyimli insan rezervini, başka bir ifadeyle *“yanı başımızdaki tarihi”* ve sosyolojiyi başucu bilimsel kaynaklar arasına koyması gerekir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M. (2007).Doğu Anadolu kültürü üzerine bir inceleme. İstanbul: Yeni İnsan.
- Akçalı, A. Avcı (2007). Yerel tarih ve tarih eğitimine katkısı. İzmir:Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Araz, R. (1995). Harput'ta eski Türk inançları ve halk hekimliği. Ankara: Atatürk Kültür Mrkz.
- Arslan, Y. (2012). Yerel ve Sözlü Tarihin Ortaöğretim Öğrencileri Üzerindeki Etkileri (Tunceli Merkez Örneği), Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniv. Eğitim Bilimleri Enst. İstanbul.
- Aydın, E. (1992). Tunceli Aleviliği. Yayımlanmamış bitirme tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- Caunce, S. (2008). Sözlü tarih ve yerel tarihçi. Can, B. B. ve Yalçınkaya A. (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Çem, M. (1999). Dersim'de Alevilik. İstanbul: Peri.
- Danacioğlu, E. (2008). Geçmişin izleri, yanı başımızdaki tarih için bir klavuz. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

- Eröz, M. (1977). Türkiye’de Alevilik Bektaşilik. İstanbul: Otağ.
- Ferro, M. (2003). Açılış konuşması. Göral, S. Ö. (Haz.). Tarih öğretiminde çoğulcu ve hoşgörülü bir yaklaşıma doğru. 20.yüzyıl Avrupa tarihini öğrenmek ve öğretmek projesi, sempozyum, 10-12 aralık 1998, Brüksel, Belçika. s. 1-13. İstanbul: Tarih Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Gezik, E. (2000). Alevi Kürtler. Ankara: Kalan.
- Giyik, D. (1992). Ovacık yöresinde toplumsal yapı ve inanç sistemi. Elazığ: T. C. Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi yayımlanmamış bitirme tezi.
- Heredotos. (1973). Herodot tarihi. Ökmen, Ç. (Çev.). İstanbul: Remzi.
- İlyasoğlu, A. ve Kayacan, G. (Ed.) (2006). Kuşaklardaneyimler tanıklıklar. Türkiye’de sözlü tarih çalışmaları konferansı (26-27Eylül 2003). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Ingram, P. (2003). Sözlü tarih. Göral, S. (Haz.). Tarih öğretiminde çoğulcu ve hoşgörülü bir yaklaşıma doğru. 20.yüzyıl Avrupa tarihini öğrenmek ve öğretmek projesi, sempozyum, 10-12 aralık 1998, Brüksel, Belçika. s.52-54. İstanbul: Tarih Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Ksenefontov, G. V. (2011). Yakut Şamanlığı. Bağcı, A. (Çev.), Konya: Kömen.
- Kutlu, M. M. (1987). Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık. Ankara: Sevinç.
- Kyvıg, D. E. ve Marty, M. A. (2011). Yanıbaşımızdaki tarih. (Özsoy, M., (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Sılan, N. S. (2010). Doğu Anadolu’da toplumsal mühendislik, Dersim-Sason. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Thompson, P. (1999). Geçmişin sesi: Sözlü tarih. Layıkel, Ş. (Çev). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tufan, İ. (2003). Modernleşen Türkiye’de Yaşlanma ve Yaşlanmanın Sosyolojisi. İstanbul: Anahtar.
- Yaman, A. ve Aydemir, A. (2006). Alevilik Bektaşilik Nedir? İstanbul: Cem Vakfı Yay.
- Yıldırım, F. ve Abukan, B. (2015) Yaşlılıkta Bilgelik Konusunda Bir Derleme. Türk Psikoloji Yazıları, Haziran 2015, 18 (35), 1-9.

DİL VE ZİHİN ÜZERİNE FELSEFİ BİR DEĞERLENDİRME**Ahmet ALKAYIŞ²****ÖZ**

Bu makalede dil ve zihin konusu dilbilim bağlamında ele alınmıştır. Dil, insanın varoluşundan beri merak edilen, üzerinde durulan konulardan biridir. Dil üzerinde her ne kadar önceki çağlarda çalışmalar yapılmasına rağmen 19. ve 20. yüzyıla kadar derinine inip sorgulanmamıştı, sistemli hale gelmemişti. Tarihsel bakış açısının egemen olduğu on dokuzuncu yüzyılda dil zaman içinde bir evrim, bir değişim, bir gelişme olarak ele alınmıştır. İnsan, kavram ve dil işaretleriyle beraber bu dünyayla karşılaştırılamayan, bu dünyanın zihinsel kaynağı gereğince çok yakın olan mitos, dil, felsefe, sanat ve dinin oluşturduğu biçimler dünyası içinde bulunur. Dilin felsefi tarzda yapısına bakıldığında varlığın zihinsel bir sembolüyle beraber aynı zamanda simgeleştiren bir varlık olduğu da görülür. Dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Noam Chomsky'nin; dil kullanımı, dil edinme yolu, dolayısıyla dilin deneyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil, Zihin, Dilbilimci Noam Chomsky, Ferdinand de Saussure.

A PHILOSOPHICAL EVALUATION ON LANGUAGE AND MIND**ABSTRACT**

In this article, language and mind are discussed in the context of linguistics. Language is one of the topics has been discussed and wondered since human's existence. Although many studies have been conducted in the ancient times, language has never been more

² Üsküdar Üniversitesi.

examined and became systemized until 19th and 20th centuries. In the 19th century, when the historical perspective dominated, language was treated as an evolution, a change, a development in time. Human cannot be compared with concepts and language signs and lives in worlds of styles such as myth, language, philosophy, art and forms of religion, which are very close to the mental source of this world. It is also seen that when language is viewed in philosophical style, it is a being that simultaneously symbolizes a mental symbol of existence. Linguist Ferdinand de Saussure and Noam Chomsky evaluated the use of language, the way of acquiring language, and therefore the relation between language and experiment.

Keywords: Language, Mind, Linguist Noam Chomsky, Ferdinand de Saussure.

GİRİŞ

İnsan, kavram ve dil işaretleriyle beraber bu dünyayla karşılaştırılmayan, bu dünyanın zihinsel kaynağı gereğince çok yakın olan mitos, dil, felsefe, sanat ve dinin oluşturduğu biçimler dünyası içinde bulunur. Dilin felsefi tarzda yapısına bakıldığında varlığın zihinsel bir sembolüyle beraber aynı zamanda simgeleştiren bir varlık olduğu da görülür. N.Chomsky; insanların zekâ düzeyleri ne olursa olsun, bir dili kullanmayı becermek gibi olağanüstü karmaşık ve zor bir işi, bu konuda önceden düzenlenmiş bir öğretim bile görmeksizin, küçük yaşta ve kısa zamanda dili konuşma becerisine sahiptir. N. Chomsky'e göre (2001) dilin öğrenilmediğini bile söyleyebiliriz. Eğer akla uygun bir benzetme istenirse, belki bir "oluş" dan "büyüme" den söz edilebilir. Dil zihin içinde oluşur, tıpkı bedenin fiziksel dizgelerinin bilinen biçimde oluştuğu gibi. Nasıl kollarımızın, bacaklarımızın belli bir büyüklüğe ulaşması ya da ilk yıllarımızda ergenliğe ulaşmamız önceden–izlencelenmiş ise, aynı biçimde dili öğrenmemiz de

önceden–izlencelenmiştir. N.Chomsky kendinden önceki dilbilimcilerin varsayımlarını sürdürmesine karşın, onlardan kesin çizgilerle ayrılır.

Gerçekten önemli olan şu olsa gerek: Yirminci yüzyıl felsefesini en çok uğraştıran bir sorun varsa, bu dil ile dünya arasındaki ilişki olmuştur. Tek bir örnek vermek üzere Wittgenstein yaşamı boyunca bu sorun üzerine durduğu söylenebilir. Dilbilimci Chomsky; dil kullanımı, dil edinme yolu, dolayısıyla dilin deneyle olan ilişkisinin Anglo-Sakson felsefe geleneğinden farklı bir yapıda olduğunu öne sürer. Dolayısıyla Anglo-Sakson felsefenin temel uğraşlarından olan olgu-değer ikileminin bir çözümünü vermeye çalışan Wittgenstein, bilinebilecek şeylerin olguyla sınırlı kalacağı kanısına varmıştır. *“Olguların toplamı, neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda da bütün nelerin olduğu gibi olmadığını belirler”* (Wittgenstein, 2008: 15).

Böylelikle diyebiliriz ki, dünyayı oluşturan ya da dolduran olgular, değer alanını dünyanın dışına sürüklemeye zorlanırlar. Dilin sınırlarını belirleyen etkenin olgular olması ve dünyanın da bu olgulardan oluşması, değer alanının dünyada yerinin olmadığını zorunlu olarak söyler. Wittgenstein’in felsefi temellendirmesinde belirtmeye çalıştığı temel konu işte budur. Dil ile dünya arasında kurulan bağıntı, dilin de dünya gibi olgusal olmasından değil, dilin dünyanın sınırları içinde yer almasından kaynaklanır. Olgusal olma ve dünyada yaşama arasındaki eşdeğerlikte buradan gelmektedir. Wittgenstein’in ifade ettiği gibi, *“dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler”* (Wittgenstein, 2008: 133).

Dil, dünyanın sınırlarını belirlerken aynı zamanda olguların sınırlarını da belirlemiş olmuyor mu? Çünkü dil dünyanın içinde var olmakla dünya tarafından sınırları çizilmiş olmaktadır. Dünyanın sınırlarını çizen temel unsur ise, olgudan başkası değildir. Buradan dünya ile yaşamın aynı olduğu sonucu kolayca çıkar; çünkü Wittgenstein’a

göre “*dünya ile yaşam birdir*” (Wittgenstein, 2008: 135). Wittgenstein’de hakikat ve anlam sorununa baktığımızda cümlenin hakikati oluşturan biricik unsur olduğunu belirtir. Çünkü dili oluşturan unsur, cümle yani önermedir. Gerçeklik dilde açığa çıkıyorsa, bu ancak önermeler yoluyla olur: Dolayısıyla “*tümcelerinin toplamı dildir*” (Wittgenstein, 2008: 45). Sonuç olarak Wittgenstein gibi Chomsky’de dilin yapısını incelemenin, zihnin, dilin özgür ve yaratıcı bir biçimde kullanılmasının temelinin yaratan özelliklerini ortaya çıkaracağına inanıyor, böylelikle bunu “Dil ve Zihin”de göstermeye çalışıyor.

1. DİLBİLİME GİRİŞ

Dil, yüzyıllardır özgül bir düşünce konusu olmasına karşın, dilbilim çok yeni, bir bilim dalıdır. Dilbilimin ortaya koyduğu dizge (sistem), yapı, kod, ileti (mesaj), gösterge, gösteren, gösterilen, dizim, dizi, göstergebilim, bağlam gibi kavramlar henüz geniş halk kitlelerine mal olmamıştır, ama son dönemlerde dil üzerinde gelişmeler yadsınamaz düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılda dil üzerinde durulup, dilde çalışmalar artmıştır.

Dilbilimci denilince, insanların sordukları ilk soru: “Acaba siz kaç dil biliyorsunuz?” Olmuştur. Dilbilimci, birçok dil konuşan ya da bilen bir kimse değildir. Bir fizikçinin bir elektrik ustası olmadığı gibi. Ünlü bir fizikçinin bozulan çamaşır makinesini ya da televizyonu tamir edememesi ne kadar olağansa, bir dilbilimcinin de birçok dil bilmemesi o kadar olağandır.

Dilbilimcinin bildiği şey dillerin nasıl oluştuğu ve dillerin nasıl meydana geldiğidir. Dilbilimci dilleri yapılarıyla, kurallarıyla ve işleyişleriyle bilir; başka bir deyişle, onların biçimlerini bilir. Bir fizikçinin doğadaki olayları fiziğin konusu yapması gibi, bir dilbilimci de dili kendi biliminin, yani dilbiliminin konusu yapar.

Dilbilimci tıpkı bir duvar ustası gibidir. Usta; tuğlayı, harcı ve taşları ne zaman, hangi sırada kullanacağını çok iyi bildiği gibi dilbilimci de dilin kurallarını bilir.

“Dilbiliminin en belirgin çelişkilerinden biri imparatorluğunu insan soluğu üzerine kurmuş olması ve gerçekliklerin incelenmesine özen göstermesidir. Fizikçi bir taşı, radyasyon yayıp yaymadığını anlamak için inceler. Dilbilimci ise, dili bütün zenginliği ve karmaşıklığı içinde hem eşzamanlı hem de artzamanlı boyutta inceler” (Kıran, 2006: 21).

2. DİLBİLİM TARİHİ

Dil, insanlığın varoluşundan beri merak edilen, üzerinde durulan konulardan biri. Dil üzerinde her ne kadar çalışmalar yapılmışsa da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl kadar derinine inip sorgulanmamıştı, sistemli hale gelmemişti. Tarihsel bakış açısının egemen olduğu on dokuzuncu yüzyılda dil zaman içinde bir evrim, bir değişim, bir gelişme olarak ele alınmıştır.

Dil kadar insana yakın, dil kadar insandan ayrılmaz bir nesne yoktur. Çünkü insan, alış veriş yaparken, sevgi sözcükleri kullanırken, kavga ederken, kendi kendiyile konuşurken hatta düşünürken hep dili kullanır. Ama böylesine yakın, böylesine tanış olduğumuz dil -tıpkı zaman gibi- ne olduğu sorulduğunda, inceleme konusu yapılmak istendiğinde belirsizleşir, tanınmaz olur, sanki yok olur. Nermi Uygur, Augustinus’un “zaman” için söylediği ünlü sözü “dil”e uyarlayarak şöyle der: *“Dil nedir ki? Kimse bana sormayınca, biliyorum. Birine açıklamaya kalkınca da bilmiyorum. Onun için dilin ne olduğunu çepeçevre göz önüne sermeye yeltenmeyeceğim. Yalnız, bir yaşantımı, beni (o hep bildiğimizi sandığımız) dil-varlığına götüren günü anlatmak, sonra da ilgili biriki düşünme doğrultumu azıcık deşip bırakmak istiyorum”* (Uygur, 2008:9).

Nermi Uygur; dil üzerindeki çalışmalarında, dilin güçlü etkilerinden bahseder. Dilin; tarih, din, bilim, edebiyat ve eğitim gibi kültürün her yöresinde etkisini görmek mümkündür.

“F. de Saussure’ün de belirttiği gibi, dil sadece dilcilerin işi değildir. Günümüz dilbilimi birkaç dilbilimcinin çalışması sonucu ortaya çıkmış bir bilim dalı değil, 2500 yıllık uzun, tarihsel bir geçmişten miras aldığı ilke ve kavramları eleştirip geliştirerek oluşmuş, oluşumunu bugün de sürdüren bir bilim dalıdır. Bu nedenle, dilbilime geçmişten kopuk bir bakış açısı pek sağlıklı değildir. Çünkü bu bakış açısı her zaman bir ölçüte, belli bir noktaya göre yer alır. Yunan ve Roma düşünce sınırları göz önüne alınmazsa geleneksel batı dilbilgisi yapılarının işleyişlerini anlamak biraz zorlaşır. Bu durumda, dilbilimle ilk kez karşılaşan, uzman olmayan bir kimse ya da öğrencinin dilbilim tarihçesine ilişkin biraz da olsa bilgi edinmesinin yararlı olacağı kanısındayız. Her bilim gibi dilbilim de geçmişe dayanır, bunu sadece geleneksel öğretilere karşı çıkararak, onları çürüterek değil; aynı zamanda onları geliştirerek, yeniden biçimlendirerek yapar” (Kıran, 2006: 31).

Dil üzerinde çalışma yaparken; dilin tarihsel, toplumsal ve kültürel öğelerini göz önünde bulundurmalıyız. Dil, tek başına incelenen bir alan değildir. Dille ilgili araştırmalar yukarıdaki üçgenden (tarihsel, toplumsal ve kültürel) hareket edilerek yapılmalıdır.

3. DİLBİLİM NEDEN BİR BİLİMDİR?

Dilbilim açıklamasına başlarken: “Dilbilim nedir?” sorusuyla başlamak daha isabetli olacaktır. En genel tanımıyla dilbilim, dil yetisinin ve doğal dillerin bilimsel olarak incelenmesidir. Burada önce dil yetisi ve doğal dillerin ne olduğu açıklamakta

fayda vardır. Çok gerekli olmasına karşın, dil yetisiyle dil arasındaki ayırım her zaman göz ardı edilmiştir.

“Dilbilim, 1950’den sonra bir pilot-bilim rolü üstlenerek insan bilimleri arasında ayrıcalıklı bir yer kazanmıştır. Bugün budunbilim, toplumbilim, ruhbilim, ruh çözümlemesi dilbilimin yöntem ve terimcesinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Çağdaş dilbilimin bir bilim dalı olduğunu söylemek, beraberinde birtakım içermeleri de getirmektedir. Dilbilimin temel görevi dilin betimlemesini yapmaktır. Bu betimleme her türlü kuralcılıktan uzak, olguların salt gözlemine dayanır. Bu anlamda, dilbilim kesin (matematik) bir bilimdir: Bir nesnesi, bir alanı, bir de yönetimi vardır. A. Martinet’in deyimiyle “Bir incelemeye, olguların gözlemine dayanıp bir takım estetik ve ahlak ilkeleri adına, bu olgular arasından bir seçme yapılmasını önermekten kaçındığı zaman bilimsel denir. Bu durumda, <<bilimsel>> <<kuralcılığın>> karşıtıdır” (Martin’dan akt. Kıran, 2006: 45).

O halde; dilbilim, dilin belli durumdaki oluşumunu araştırır. Çağdaş dilbilimin getirdiği en büyük yeniliklerden biri, dil inceleme konusunun ve dil alanının belirlenmesidir. Dilin sınırlarını yani dil üzerinde yapacağı çalışmaların kasnağını belirlemiştir. O halde, dilbilimci bütün çalışmalarını doğal dillerin betimleme, bu doğal dillerin işleyişi ve yapısı konusuna yer vermiştir.

N. Chomsky’nin dilbilim üzerindeki çalışmalarının çıkış noktası hocası Z. S. Harris’in kendine yeni bir doğrultu araması üzerine, öğrencisi N. Chomsky 1957 yılına doğru yapısalcı ve dağılımcı dilbilimini eleştirerek, dilbiliminde bir çığır başlatmış ve dağılımsal çözümlemelerde kullanılan sınıflama tekniğinin bazı dil olgularını açıklayamadığını, bunların yetersiz ve eksik olduğunu ispatlayıp dilde bir devrim gerçekleştirmiştir. Chomsky’nin döneminde “Amerikan Yapısalcılığı’na” bakmakta yarar vardır.

4. DİL FELSEFESİNDE AMERİKAN YAPISALCILIĞI

“Söz konusu savların en ilginç gelişmesi, Z. S. Harris’in 1950 yılına doğru geliştirdiği “dağılımcılık”tır. Dağılımcılık her şeyden önce bir yöntemdir. Belli bir bütünceden yola çıkarak, bu bütüncenin bağlı olduğu dilin dilbilgisini saptayacak yolları araştırır. Temel yöntem, birimlerin bütün dağılımlarının (dağılım: bir dilsel birimin ortaya çıktığı bağlamların tümüdür.) saptanmasıdır. Dağılımları aynı olan birimler, eş değerli birimler sayılarak aynı sınıfta birleştirilir.

Amaç, bilimsel bir ölçütle belirlenmiş sınırlı sayıda sınıfa ulaşmaktır. Bu sınıflardan yararlanılarak tümceler formüllerle belirtilebilir” (Kıran, 2006: 153).

Z. S. Harris’in yukarıda açıkladığı yönetimin sonuç vermemesi üzerine N. Chomsky’nin getirdiği eleştirilerin, dağılımcı bakış açısının, bir konuşucunun o zamana kadar hiç duymadığı, dolayısıyla belleğinde bir bütünce oluşturmayan sayısız tümce üretme ve anlama olanağını açıklayamamasıydı.

N. Chomsky konuşucunun yaratıcılığının sadece bir dilin dilbilgisinin bilmekle yeterli olmadığını ve dilsel birimlerindeki sıradan düzenlenişini aştığını kanıtlamıştır. Sonuç olarak yirminci yüzyıl başlarında Avrupa’daki dilbilimciler, çeşitli düzeylerdeki dilsel birimleri araştırmaya ve bu birimler arasındaki karşılıklı ilişkileri saptamaya çalışırken dizge ve yapı kavramını bulmuşlar.

5. NOAM CHOMSKY: ÜRETİCİ DÖNÜŞÜMSEL DİLBİLGİSİ

Dil’e matematiksel bir biçim vermek isteyen N. Chomsky varsayımsal-tümdengelimli yöntemini kullanmasından kaynaklanır. Bu yorumlamayı yaparken belki biraz haddimi aşıyorum ama günümüzde kim çağdaş dilbilimden söz ederse N. Chomsky’nin üretici-dönüşümsel dilbilgisine göndermede bulunur. N. Chomsky kendisinden sonra gelen çoğu dilbilimciye referans olduğunu görmekteyiz.

N. Chomsky'e göre, dilbilim kuramı, konuşucu – alıcını edincini inceler. Bu edinç sayesinde, konuşan özne şu ya da bu tümcenin dilbilgisi kurallarına uygun olup olmadığını değerlendirir; kısacası dilbilgisel tümceleri dilbilgisel olmayan tümcelerden ayırır. Dilbilgisel kurallarını açıklamak için B.Çotuksöken Felsefi Söylem Nedir? adlı eserinin “Dilde Varolan” bölümünden hareket ederek, kategoremantik ve sinkategoremantik terimlerini açıklayacağız.

“Güçlüklerin ağırlıklı bir biçimde duyumsandığı alan dil alanıdır; dilde varolanları üç öbekte ele almak olanaklıdır: Dilde varolanların birinci öbeğini oluşturanlar, imlemini, kavram aracılığıyla dışdünyada bulunan yapılardır; ikinci öbeği oluşturanların imlemi salt düşünmede yer alır; üçüncü öbeği ise salt dilin kuruluşunda yer alan yapılar oluşturur. Sonuncuları, dilsel anlatımların bağlamlarını belirginleştirirler. Örneğin ‘kalem’ terimi imlemini dış dünyada bulur; ancak ‘bu kalem’ dediğinde ‘şimdi ve burada’ bulunan, öznenin algıladığı bir kalem söz konusudur; ama ‘bu’ nerededir? ‘Bu’ sadece dilde var: onun dış dünyada bir imlemi söz konusu değildir. Gramer-mantık yapısını kuran bütün terimler, eskilerin deyişiyle sinkategoremantik terimler sadece dilde vardır; dile biçim veren bunlardır. Hangi sinkategoremantik terimin dışdünyada dolaylı olarak imlediği bir nesnesi vardır? ‘Eğer’, ‘tüm’, ‘ise’, ‘veya’nın dışdünyadaki imlediği bir nesnesi var mıdır? Dilbilgisi terimleri, dildeki mantıksal kuruluşların oluşmasını sağlar; dil aracılığıyla ve özellikle dildeki bu öğeler aracılığıyla, iletişim sağlanabilir. Dil salt kategoremantik terimlerden oluşsaydı, iletişim olgusu çok genel çizgilerle ancak belirebilirdi” (Çotuksöken, 2000: 50).

Kategoremantik terimlere örnek vermek istersek; insan, beyaz, taş, kalem. Eğer dil salt kategoremantik terimlerden oluşsaydı, dil bize çok genel bir anlam verecekti. Sinkategoremantik terimler olmadığı takdirde dil, kavramlar yalın, sıradan bir yansıması olarak kalacaktı; anlam katları olmayacaktı. Ve bu terimler olmadığına, anlamsal

zenginlikler gerçekleşmeyecekti. Tabii ki sinkategorematik terimler de tek başına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmeyecekler. Örneğin, sayı sisteminde sıfır kendi başına alınırsa hiçbir şey imlemez. Fakat biz onu başka sayılarla birlikte kullanırsak o zaman oluşan sayı yeni bir şey imler.

6. DİL VE ZİHİN

6.1. Doğal Dillerde Biçim Ve Anlam

İnsan dilini incelediğimizde, kimilerinin ‘insanın özü’ diyebileceği şeye, zihnin, bugüne kadar bildiğimiz kadarıyla, yalnızca insana özgü olan ve insanın bireysel ya da toplumsal varoluşunun belirleyici yanlarından ayrılmayan ayırıcı niteliklerine yaklaşıyoruz. Dilin olağan kullanımı, bu anlamda, yaratıcı bir etkinliktir. Olağan dil kullanımının bu yaratıcı yanı, insan dilini, bilinen hayvan iletişim dizgelerinden ayıran temel özelliğdir. İnsanın, eşsiz zihin özellikleri sayesinde medeniyet, teknoloji, kültür yaratıp; bu yarattıkları üzerine düşünme yeteneğine sahip bir eğilim doğuyor.

“İnsanın dil yeteneğinin öteki beşparmaklılarda da bulunduğunu destekleyen daha ciddi bir uslamlama varsa, ben bilmiyorum. Aslında, bana öyle geliyor ki, eldeki bütün kanıtlar, dili edinme ve kullanma yeteneğinin türü özgü bir insan yeteneği olduğunu, insanın dilinin doğasını belirleyen ve kökleri insan zihninin kendine özgü yapısında bulunan çok derin ve sınırlayıcı ilkeler olduğunu destekler niteliktedir” (Chomsky, 2001: 154).

Dil yetisi insanlara özgü bir yetidir. Tüm insanlarda varolan ve başkalarında yani diğer canlılarda var olmayan, benzersiz bir yeti. Dil, bizim ortak biyolojik doğamız doğrultusunda belirlenmiştir. Düşünce ve kavrayışa derin bir biçimde nüfuz eder ve doğamızın temel bir bölümünü oluşturur.

Chomsky, insanı dile ilişkin bir inceleme yapmaya yöneltebilecek çok sayıda şey var. Kişisel olarak benim merakımı uyandıran, en başta, dil incelemesinden, insan zihninin içkin özelliklerini ışık tutacak bir şeyler öğrenme merakı olmuştur.

Dil bilim alanındaki çağdaş çalışmalarının en ilginç yanı, dil yapılanmasının, zihnin özelliklerinin evrensel yansımaları olduğu öne sürülen ilkelere açık seçik bir anlatım verme çabaları ile özel diller hakkındaki bir takım olgulara dayanarak açıklanabileceğini gösterme çabalarıdır. Böyle bakıldığında, dilbilim, insan ruh biliminin bir bölümünden, insanın zihinsel yeteneklerini doğasını ve bu yeteneklerini işletilme biçimini belirlemeye çalışan bir bölümünden başka bir şey değildir.

“Dil bilgisi kuramı şu soruyla ilgilenir: Bir kimsenin, kendi diline ilişkin bilgisinin, onun dilden olağan ve yaratıcı bir biçimde yararlanmasını olanaklı kılan bilginin doğası nedir? Bir dili bilen kimse, sonsuz bir olası tümceler kümesi için kesin bir biçimde ses ve anlamlar belirleyen bir kurallar dizgesini öğrenmiş demektir. Bu nedenle her dil (bir ölçüde), sınırsız bir alanda geçerli belli bir sayıdaki ses ile anlam eşleşmesinden oluşur” (Chomsky, 2001: 156).

Bir dil bilgisinin, belli bir yapı kümesi ‘ürettiğini’ söylemek, onun bu kümeyi kesin bir biçimde belirlediğinin söylemekten başka bir şey değildir. Bir dilin dilbilgisinin, bu anlamda, sonsuz bir “yapısal betimleme” kümesi ürettiğini biliyoruz.

“Bill sık sık John tarafından ziyaret edilmekteydi” diyebilirim ama ‘John sık sık Bill’i ziyaret etmekte diyemem’: John sık sık Bill’i ziyaret etti demem daha doğru olur. Bana fizik Einstein tarafından öğretildi ama ‘Einstein bana fizik öğretmekte diyemem; daha çok Einstein bana fizik öğretti diyebilirim. Genel olarak, etken ve edilgen tümceler eşanlı olur; derin yapıları da aynıdır” (Chomsky, 2001: 162).

Chomsky'e göre (2001: 154), dil insan doğasına ilişkin çalışmaların bir parçasıdır. İnsan zekâsı ve insan doğasının en önemli yönünü oluşturur. Kuşkusuz, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip bir yeteneğe sahip oluşudur. İnsan dili, sevinç, acı, açlık gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. Dil yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlandırılmamalıdır.

“Kuşkusuz, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip bir yaratık oluşudur. İnsan dili, sevinç, acı, açlık gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. Dil yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlanamaz. N. Chomsky, “insan kendi türüne özgü bir yeteneğe, genel akla ve de dış olaylara bağlı olmayan benzersiz bir zihinsel düzenleme tipine sahiptir. İnsan, dili serbest bir anlatım ve düşüncüyü araç olarak kullanabilecek yetenektedir.” der. Örneğin, hiçbir hayvan, en yetenekli şempanze bile, insan dilini öğrenemez. Oysa, zeka ve kültür düzeyi ne olursa olsun, her insan bir dil öğrenir ve konuşur. En zeki hayvanlar bile insan dilini öğrenemediklerine göre, kuşkusuz dil yeteneğinin zekâ ile hiçbir ilişkisi yoktur; çünkü dil yetisi doğuştan gelen insana özgü bir özelliktir” (Kıran, 2006: 163).

N. Chomsky, artık dilin işleyiş kuramının oluşturulması için yeterince gözlem yapıldığını söylemiştir. Böylece, üretici dilbilgisi artık betimsel değil açıklayıcı olmak ister; bütün öteki araştırmacılar gibi, dilbilimciler de çalışmalarında bir takım varsayımlar öne sürerek onları doğrulamaya çalışırlar. Chomsky'nin dilbilim kuramı kabul görmeden önce baskın davranışçı kuram, dilin alışkanlık ve becerilerden oluşan bir dizge olduğunu, dile dair bilgilerin koşullanma, ilişkilendirme ve bu becerileri uygulamaya dönük alıştırmalar yapma türünden mekanizmalarla öğrendiğini ve bir dili bilmenin bu becerilere hâkim olmak, dil kullanımının ise bu becerilerin uygulanması

olduğu öne sürülmüştür. Chomsky çocuğun dil edimine ilişkin gözlemlerin bu kuramı yanlışlığını söyler. Çocuklar çevresel uyarıcılar ile açıklanamayacak bir hız ve yetkinlikle dili öğrenirler.

“Çocukların şu dili değil bu dili öğrenme konusunda kalıtsal bir yatkınlıkları olmadığını da kabul edersek, o zaman-edilme düzeneğine ilişkin olarak ulaştığımız sonuçta evrensel dilbilgisi ilgili sonuçlar olup çıkar bu sonuçlar, öteki dillerin dilbilgilerini oluşmasına bir açıklama getirmediği gösterilerek yanlışlanabilir. Örneğin: eğer bu sonuçlar öteki dillerle ilgili olguları açıklamaya yardımcı olursa ayrıca doğrulanmış olur” (Chomsky, 2001: 171).

7. DİLİN BİÇİMSEL YAPISI

7.1. Dilin Genel Özellikleri

“Kuşaklar boyu süren verimli bilimsel çalışmalara karşın bu bildiride üzerinde yoğunlaşılacak sorulara ancak geçici yanıtlar verilebilir. Derinlemesine betimlemeleri elimizde olan çok az dil var; dilin de ancak belirli yanları, genel nitelikte sonuçlara destek sağlamaya yetecek özen ve başarıyla incelenmiştir. Yine de, insan dillerini, belli sınırlar içerisinde, buyrultusal simgesel yönlendirme, iletişim ve kendine-ifade dizgelerinden ayıran bir takım özelliklerle koşulları ana hatlarıyla belirlemek olanaklıdır” (Chomsky, 2001: 173).

Chomsky'e göre, teker teker dillerin kuralları vardır. Teker teker diller, hem evrensel dilbilgisi hem de kendi dillerinin kurallarını kullanırlar. Bu da cümle unsurlarının farklı biçimlerde düzenlemesini mümkün kılar. Bu yüzden üretici dönüşümsel dilbilgisi, bir doğal dildeki sınırlı sayıda kuralla, dilbilgisine uygun sonsuz sayıda cümle üretebilecek bir dilbilgisi modelidir. Çünkü var olan bütün dilleri, tüm ayrıntılarıyla ele alıp

incelenmesi mümkün değildir. Ancak kuralları bilinen ve sınırlarını çizilen dil/diller araştırabilir.

“Algılama modelleriyle ilgili olarak söylemiş olduklarımız üretim modelleri için de aynı ölçüde geçerlidir. Belirtkelerin, anlamsal tasarımlarıyla birlikte sesçil tasarımlamalarını üreten dilbilgisi kurallarını tümceler için bir model yaratmaz, ama yine de böyle bir modelin dilbilgisi kurallarıyla bütünleşmesi gerekir. Bu basit ayrımlar göz ardı edilirse büyük bir kargaşanın çıkması kaçınılmazdır” (Chomsky, 2001: 176).

Evrensel sesbilgisi kuramı, bir ayırıcı özellikler dizgesine ek olarak, belli bir dilde izin verilen dizilerle izin verilen olanaklı seçimleri yöneten bir takım yasalara da bir anlatım biçimi vermeye çabalar. Sadece bir dilin bile evrensel dilbilgisi konusunda güçlü kanıtlar sunabilmesi, hiç kuşkusuz doğrudur. Burada bir çatışma yoktur. Örneğin; bir çocuk kendi diline uygun bir üretici dilbilgisini, oldukça sınırlı kanıta dayanarak edinmek zorunda kalacaktır. Çocuğun bu başarısına bir açıklama getirebilmek için, sınırlı evrensel dilbilgisi kuramının kabul etmek zorunda kalacaktır.

8. DİLBİLİM VE FELSEFE

“Dilbilimciler ile felsefecilerin kullandıkları yöntemler ile ilgilendikleri konular birbirine o kadar çok benziyor ki, bu iki alanın kesin çizgilerle birbirinden ayırmakta direnmek, ya da bunlardan birbirinin diğerini elde ettiği başarıların dar bir bakışla görmezlikten gelmek delilik olurda sanırım” (Chomsky, 2001: 237). Konuşma en genel anlamıyla dile dayanır. İnsanın dille bildirişme kabiliyeti konuşmadır. Belirli bir kültüre, topluma ait inanç, davranış çerçevesinde konuşma dildir. Konuşma tarihteki tüm dilleri kapsar, bu insanda bir dili konuşma kabiliyetidir. Konuşmayı konu alan dilbilimdir. Bugün biliyoruz ki bu dilbilgisi kabiliyeti Kant’çı anlamda bir melekedir, yetenektir. Bir

apriori imkândır. Dil, öğrenilen bir şeydir. Saussure'ün dilbilimde işaret edilebilir değerler öne çıkmıştır. Ama bizim için anlam önemlidir, anlamı bilim bağlamında en yetkin işleyen dilbilimidir ve dilbilim felsefe açısından önemlidir. *“Çocuğun dile ilişkin bilgiyi edinmesi, bir tür kuram oluşturma olarak nitelenebilir. Kendisine son derece sınırlı veriler sunulan çocuk, küçük bir örneği bu veriler olan dile ilişkin bir kuram oluşturur (aslında, verilerin oluşturduğu küçük örnek verilerin çoğunun ilgisiz ve yanlış olduğu için atılması gerektiği anlamında son derece zordur-bu nedenle çocuk, duyduklarının çoğunu yanlış kurulmuş, hatalı ve uygunsuz olarak belirleyen dilbilgisi kurallarını öğrenir). Çocuğun, sonuçta dile ilişkin bilgisi kuşkusuz kendisine sunulan verilerin ötesine geçer. Başka bir deyişle, bir biçimde geliştirmiş olduğu kuramın, ancak çok küçük bir bölümü dayandığı veriler olan, öndeyilere açık bir kapsamı vardır”* (Chomsky, 2001: 250).

Çocuğun, dil edinimine ilişkin dilbilimsel kuramın insanın bilişsel doğasına ilişkin sonuçları ile ne kadar paralel olduğu açıktır. İnsanda dil yetisinin de gösterdiği gibi doğuştan gelen genetik bir yaratıcı yetenek vardır. Bu yetenek insanın bilişsel doğası içinde merkezi bir öneme sahiptir. Uygun bir zemin sağlandığında insana muazzam bir potansiyel sunulmaktadır.

“Dilbiliminde, felsefede ve ruhbiliminde son yıllarda egemen olan deneyci öğretilerin eğer doğru bir anlatım biçimi verilirse dikkatli bir dil incelemesiyle çürütülebileceklerine inanıyorum. Eğer felsefe felsefecilerin yaptıkları şey ise bu vargıların da, hem klasik hem de çağdaş biçiminde, felsefeyle doğrudan ilgisi vardır. Tarihsel yanlış anlama, Locke ile doğuştan idelerle ilgili irdelemesinde Locke'un eleştirdiği düşünülen kimse arasındaki sorunla ilgili. Goodman, Locke'un, doğuştan ideler öğretisinin “yanlış ve anlamsız” olduğunu “açık bir biçimde gösterdiğine” inanıyor. Bu konu üzerinde hiç durmayacağım, çünkü Locke'un doğuştan ideler

öğretisiyle ilgili eleştirisini, öğretinin “tanınmış hiçbir destekçisi tarafından savunulmayan en kaba biçimine bir saldırı olduğunu” basma kalıp bir tarih bilgisidir” (Chomsky, 2001: 252).

Yirminci yüzyılda filozoflar dille öyle çok uğraşmışlardır. Dilin felsefi irdelemesinin kendilerinin ya tek kişi ya da en azından kavramsal açıklığı ve anlamayı sağlamak üzere kendisinden yola çıkmaları gereken iş olduğu düşüncesini öyle benimsemişlerdir ki, Locke’un yazdıklarının şimdi yeni görüşler sağlamadaki katkısının pek az olduğu düşünülebilir. Bu konuda Locke’un söylediklerinin tümü yeni bir ilgi uyandırmayacak kadar açıkça doğru ya da açıkça yanlış görülür.

J. Locke göre (2004); sözcükler düşünceler için değil, düşüncelerin açıkça anlatılması ve iletişim için gereklidir. Buradan da J. Locke’un zihinsel önermeler ile sözel önermeler arasında yaptığı ayrımı açıklıyor. J. Locke, bir kimse ya elindeki dilin yetersiz oluşu ya da düşüncesinin açık olmayışı yüzünden, kendisini iyi anlatmayabilir. Aynı zamanda düşüncesini açıklamanın kendisi de dili açık biçimde kullanma sorunudur. Locke’un; sözcüklerin yerini tuttıkları idelerden daha çabuk ortaya çıktıklarını açıklıyor.

“Konuşma hemen herkes için öylesine alışılmış, çabası ve düşünmeden yapılan iştir ki, konuşan sürekli olarak, eğer bize sorulmuş olsa, ya kesin anlamlarının bulunmayışı ya da kavrayışımızın yetersiz oluşu yüzünden tam anlamlarını bildiremeyeceğimiz tümceler kurarız; bu yolda düşüncemiz bulanıktır ya da açık değildir. Düşüncelerimizi ya da idelerimizi daha açık kılmamızı istemek, söylediğimiz şeyi, onu daha açık yapan başka sözcüklerle ya da asıl söylemek istediğimiz şeyi anlatan başka sözcüklerle onu yeniden düzenlemektir. Locke, konuşmamızın çoğunun papağan konuşmasından büsbütün değişik olmadığını düşünür: Benzemeyen yanı,

papağanın, “söylediği” şeyi yeniden düzenlemesinin kesinlikle olanaksız olmasına karşın, bizim öyle olmayışımızdır. Çünkü papağan dili konuşmayı değil (tam Locke’un anlamında) sözcükleri yan yana dizmeyi öğrenebilir ya da başka bir anlatımla bizim konuşmamız iletişimseldir, papağınki değildir. Fakat bir yandan da, konuşmalarımızın çoğu papağan konuşmasına benzer, çünkü uyarıma karşı alışılmış tepkidir ve yeniden düzenleme isteğini karşılayamaz; çoğunlukla bunun papağan konuşması olduğu açığa çıkmaz, çünkü yeniden düzenleme istenmez” (Locke, 2004: 43).

J. Locke’un, bu konudaki bazı açıklamalarına katılmamak mümkün değildir. Günümüzde çoğu insan arasında geçen konuşma ya da iletişim benzer durumdadır. Örneğin, sık sık karşılaştığımız ya da iletişim ağları yoluyla (telefon, internet) şunu her zaman alışkanlık haline getirip söylüyoruz: Ne yapıyorsunuz? Nasılsınız? Ne haber? Diye karşımızdaki kişiye sık sık soru sorarız. Kişinin bize verdiği cevap ise; iyiyim, sağ ol, seni sormalı gibi hep aynı papağan cevaplarıdır.

İnsanlar günlük konuşmaları içerisinde kısaltmaları devamlı kullanırlar. Örneğin; bir annenin pencereden uzanıp kızına “Zeynep” diye seslenebilir. Fakat bu bir ayrıklık değildir, çünkü buradaki “Zeynep” kızının adının yüksek sesle söylenişi değil, anne ile kızın “Zeynep buraya gel ” ya da “Zeynep seni görmek istiyorum”, anlamına gelen kendi aralarında anlaştıkları bir dil kısaltmasıdır. O halde J. Locke’un kendine yönelttiği asıl soru, sözcüklerin nasıl genel olur sorusudur. Bir sözcüğün genel olması için, durumun ne olması gerektiğidir. Sonuç olarak, Locke’a göre bir genel ide, imge kavramında olduğu gibi, ruhbilimsel nesnelere biri olmayıp, sözcükleri uygun biçimde ayırt etme, öbeklendirme ve kullanma yeteneğidir.

“Olağan öğrenme süreçleri konusundaki çözümlemeniz felsefedeki deneyci geleneğe bir karşı çıkış oluşturuyor. Deneycilerin, nasıl öğrendiğimiz konusunda

yanılıyor olduklarını düşünmeniz, bilginin yapısı konusunda da yanılıyor olduklarını düşündüğünüz anlamına gelir. Hume'un sözleriyle, insan bilimini oluşturmaya çalışmıştır. Hume geliştirdiğinin deneysel bir kuram olduğunu düşünüyordu. Ancak biz bu kuramı incelediğimizde, sanıyorum bunun bütünüyle yanlış olduğunu ortaya çıkarıyoruz." (Maggee, 1979: 337).

Burada, özellikle B. Maggee, Chomsky ile diyalogunda dil konusunda J.Locke ve D. Hume göndermede bulunmaktadır. Maggee, deneycilerin dil alanında bazı konularda yanıldıklarını açıklamaktadır. J. Locke'un "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde dil konusunda Chomsky'den farklı açıklamalar yaptığını görmekteyiz.

"Yeni Düşün Adamları" adlı eserde B. Maggee ile Chomsky arasında geçen diyalogda, Maggee, Chomsky'e şunu söylüyor: "*Girişte belirttiğim bir nokta, biri dilbilimci, öteki siyasi eylemci olarak uluslar arası iki ününüz olduğu idi. İlk bakışta bu iki etkinlik bağlantısız görünebilir; ama kanımca aralarında gerçek ve ilginç bir bağlantı var. Şu biçimde söyleyeyim: Avrupa düşüncesinin tarihsel gelişmesinde, liberalizm, deneyci felsefe ve bilimsel yöntemle yakın bir bağlantı içinde ortaya çıkmıştır. Felsefe ve bilimde deneyciliğe karşı çıktığınız gibi, siyasette de liberalizme karşı çıktınız. Yazularınızda söylediğinize göre, liberalizm, geçmişteki doğrular ne olursa olsun, bugün artık yetkeyi elinde tutanların işbirlikçisi olmuştur. Dolayısıyla her iki etkinliğinizde Anglo-Sakson geleneğinde temel yer tutan deneyci – liberal yaklaşıma önemli ölçüde karşı çıkışa dayandığına göre, dilbilim çalışmalarınızla, sözlerime dramatik bir boyut kazandırmak üzere, şöyle söyleyeyim, Vietnam savaşına karşıt duruşunuz arasında önemli düşünsel bir bağlantı vardır"* (Maggee, 1979: 340).

Chomsky, dilbilimindeki uzmanlığıyla, “dil”in yapısal özelliğinden daha fazlasına sahip olduğunu göstermiştir. Chomsky, ayrıca dile yeni bir anlayış getirerek, dili özgürce kullanmanın yaratıcılığın edinilecek bir şey olmadığını, tam tersine insanda doğuştan var bir üstünlük olduğunu belirtir. 1960’lı yılların ortalarında dilbilim üzerine yaptığı çalışmalarla yükselen bir değer olan Chomsky, Amerikan’ın Vietnam savaşındaki tutumuna eleştirel bir yaklaşım getirmesi ve savaşa karşı çıkmasıyla çoğu kişiyi bir hayli şaşırtmıştır.

SONUÇ

Gerçekten önemli olan şu olsa gerek: Yirminci yüzyıl felsefesini en çok uğraştıran bir soru/sorun varsa, bu dil ile dünya arasındaki ilişki olmuştur. Çoğu kimse bu konuda açık seçik görüş belirtmişlerdir. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki filologlar, tarihçiler, toplumbilimciler ve filozoflar gibi metinlerle alışverişi olan herkesi dil sorunları ilgilendirir. Bu açık bir gerçektir. Bireylerin ve toplumların yaşamında dil en önemli etkidir. Onun için, dili inceleme işi yalnızca birkaç alanla sınırlı kalmaz. Gerçekte, herkes dille az çok uğraşır.

Kısacası, dilbilimin amacı, her şeyden önce, bildirim (fonetik) aracı olan dili, bütün özellikleriyle tanımak ve tanıtmaktır. Başka bir deyişle dilbilim: “Dil nedir?” “Dil nasıl işler?” Temel soruların yanında, “Bir çocuk konuşmayı nasıl öğrenir?” “Dil neden değişir?” gibi sorulara da cevap vermeye çalışır. Dilin, bilimsel incelemesinin sağladığı pratik yararlar tartışılmaz. Ve en önemlisi, bütün öteki bilim dalları gibi, dilbilimin insanın bu dünyayı ve evreni daha iyi anlamak, anlamlandırmak için duyduğu bilgi ihtiyacını gidermeye çalışmasıdır. N. Chomsky’nin uğraştığı, yapmak istediği bu soruları cevaplarını bulmaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, (1998), *Felsefe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Akarsu, Bedia, (1998), *Dil- Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çotuksöken, Betül, (1998), *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Çotuksöken, Betül, (2000), *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çotuksöken, Betül, (2002), *Felsefe: Özne- Söylem*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cassirer, Ernst, (2005), *Sembolik Formlar Felsefesi I- Dil*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.
- Cassirer, Ernst, (2005), *Sembolik Formlar Felsefesi III- Bilginin Fenomenolojisi*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.
- Chomsky, Noam, (2001), *Dil ve Zihin*, (Çev. Ahmet Kocaman), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Kıran, Zeynel & Kıran, Ayşe (Eziler), (2006), *Dilbilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Locke, John, (2004), *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Maggee, Bryan, (1979). *Yeni Düşün Adamları*, (Çev. Tuncay Mete), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, (2015), *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Uygur, Nermi, (2008), *Dilin Gücü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, Nermi, (2000), *Kuram- Eylem Bağlamı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich, (2003), *Ecce Home*, Kişi Nasıl Kendisi Olur, (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul: Say Yayınları.
- Nutku, Uluğ, (2011), *Gezgin Felsefe*, Adana: Baştuğlar Matbaacılık.
- Wittgenstein, Ludwig, (2007), *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2008), *Tractatus Logico-Philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Metis Yayınları.

TÜRKİYE'DE İSLAMİ OLUŞUMLARIN DURUMU

Zübeyde YÜCE³

ÖZET

Müslümanların değişik grup ve cemaatler etrafında toplanmaları doğal hatta İslami hareketin gelişimi için şarttır. Fakat temel sorun herkesin kendisini İslami hareketin merkezine oturtmasıdır. Merkez olma söz konusu olunca hiç kimse grubuna söz kondurmuyor, kendisinin eleştirilmesine tahammül etmiyor. Kendi dışındakilerin doğrularını kabul etmeyip yeni arayışlar peşine düşüyor. Yani kısacası NUH'UN gemisine binmeyen herkes kendi gemisini NUH'UN gemisi olarak kabul ettirme peşine düşüyor.

Anahtar Kelimeler: Kimlik inşası, dini gruplar, dünyevi güç, dinin siyasallaşması, cemaat ve tarikat.

STATUS OF THE ISLAMIC DEVELOPMENT IN TURKEY

ABSTRACT

It is natural, even essential, for muslims to form different groups or religious communities for development of the islamic movement. However, the main problem is that every group or religious community considers themselves as the center. When being the center is the matter, none of the groups allows any criticism against them. Furthermore, no group accepts the truths of the 'other' groups and they seek new quests. Shortly, whoever does not accept to get on the Noah's ship tries to convince the others that their ship is Noah's ship.

Keywords: Identity construction, religious groups, worldly power, religious politics, community and sect.

GİRİŞ

Tüm İslami gruplar Müslüman kardeşliğinden bahsediyor. Ama birbirlerini tanımak için kesinlikle fırsat vermiyorlar. Hatta aynı tarikat ve cemaat içinde olanlar bile bölünüyor. Böylece Türkiye'de karmaşık bir İslami yapılanma söz konusu oluyor. Bunun sonucu İslami gruplar dinimizin kurallarına yabancılaşmış oluyor. Çünkü İslam dünyasının temel amacı birlik ve beraberliği yürütmektir. Kendimizi haklı çıkarmak için başkalarının düşüncelerini batıldır, küfürdür diye bir şey söyleyemeyiz. Bu İslam dünyasına uymayan bir davranıştır. İslami kimliğin özünde böyle bir davranışa yer verilmemiştir. Dinen caiz olmayan şeylerden uzak durmamız gerekir. Her İslami grubun kendine ait bir farklılığının bulunması gerekir, hatta İslami gruplar bu

³Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi.

farklılıklar üzerinden kendini var etmektedir. En zengin anlamlar da bu farklılığın kavranmasından doğar. Ama bu demek değildir ki diğer İslami gruplara da düşman olalım. Çünkü hepimizin ortak temel çıkarı İslam dininin genel menfaatleri olmalı. İslami gruplar yalnızca birbirlerinin yanlışlarını ortaya koymak yerine aynı zamanda doğrularını ve ne yapılması gerektiğini de ortaya koymalıdır. Başka gruplarda gördüğümüz yanlışları uygun bir dille uyarma ve yardım çerçevesi ile bu yanlışları gidermeye çalışmalıyız(Çakır, 1990: 267-296).

Yani bir tür alçakgönüllülüğü, bir tür değerler göreliliğini öğrenmemiz gerekiyor. Günümüzde ise İslami oluşumlar hangi dünyaya kulak kesilmişse, öbürüne sağır oluyor, her şeyden önce kendi çıkarlarını düşünüyor. Her grup kendine ait bir paradigma sunuyor ve kainatı kendi merceğinden farklı şekillerde anlamlandırmaya çalışıyor. Bu karşılıklı anlamlandırma sonucu ise birbirini iten ve karşılıklı olarak biçimsizleştiren bağdaşmaz dünyalar arasındaki çatlağa düşmüşüz. Bunun sonucunda ortaya çıkan ise İslam'ı karıştırarak oluşturulmuş koyu bir çorba bulunmaktadır. Bu da ise İslam'ın kendisine büyük zararlar vermektedir (Shayegan, 1991: 35-70).

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE İSLAMİ GRUPLARIN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

Giriş kısmında da özellikle üstünde durmaya çalıştığım konu İslami gruplar çerçevesinde dinin toplumdaki yerinin ve öneminin kavranması gerekir. Ama ne yazık ki günümüzde İslami oluşumların temel gayesi yönetimde benim de söz hakkım olsun, kimliğimi herkes tanısin, güç ve otorite benim elimde bulunsun anlayışına gitmişlerdir. Yani kısacası İslami oluşumların eliyle siyaset din içerisine nüfuz etmeye başlamıştır. Dini oluşumlar merkez ben olmalıyım anlayışıyla diğer dini oluşumları görmemezlikten geliyorlar. Kendilerini kanıtlayıp, kendi kimliklerini inşa etmek için Türkiye'nin hızla değişen politikalarına ayak uydurmaya çalışıyorlar. Zaten buda batının Türkiye'ye uygulamak istediği politikaların en başında gelmektedir. Merkez olmak isteğiyle tüm İslami oluşumların birbirlerine karşı sert tutumları çatışmaya sebep olmaktadır. Batıda kendini bunlar üzerinden var etmektedir. Bu amaçları sonucunda İslami grupların dini duyguları da sömürülmeye yüz tutmuştur (Yavuz, 2005: 7-29).

Bugün tüm dünyanın gündeminde İslam'ın yer alması ve hızla yükselmeye başlaması tuhaf olarak görünür. Modernliğin hızla yayıldığı bir alanda diğer bir tabirle sekülerliğin olduğu alanda aşkın olanın yani dinin yükselişinin nedeni ise grup yükselişinin yeni

kimlik inşalarının din üzerinden sağlandığı da kaçınılmaz bir gerçek olur. Bütün bu yapılan yanlışlıkların nedeni ise İslami grupların tahakküm hırsından kaynaklanır. Özne olmak amaç haline geldiğinden dolayı kendi doğrularını da evrensel doğrular olarak kabul edip başka hiçbir grubun doğruları kabul edilmesin onlar nesne olarak kalsın bu yeni İslami oluşumların temel hedefleri arasındaydı. Yani herkes varoluşunu kanıtlamak için “ gerçek İslam’ı savunduğunu söylüyor” ve çoğunlukla kendi dışındaki İslamcılarını da kendi yoluna çağırıyor. Meydanlarda slogan atmaya namaz kılmaktan daha önemli görüyor çünkü kendi çıkarını ancak böyle sağlayabiliyor. Bunun içinde İslam dininin katı kuralı olan yalan söylemeyi bile göze alıyor. Bunun sonucunda da birlik olması gereken toplum derin ayrılıklar yaşıyor. Hayatımızı birçok bölüme ayırmış durumdayız. Her şey benim olsun çabası içine girmişiz. İslam’ın temel gelenek ve değerlerini radikal politik bakış açıları değiştirip dönüştürmeye devam ediyor. İslam’ın çoğu yönünü basitleştiriyorlar. Artık Türkiye deki laiklerin, kendilerini korkutanların İslami gruplar olmadığını söylemelerinin temel amacı dini grupların otorite zaafı yüzünden kendi dini duygularını sömürmesinden kaynaklanır. Böylesine zaafı yüzünden ise Türkiye hep iki kutuplu dünya olarak belirleniyor. İslami gruplar sadece ağızlarının tadı daha iyi olsun diye İslamı kullanma yoluna gitmişlerdir. Yani iyi yetişmemiş insanlardan İslami aksiyon çok zarar görmektedir. Radikaller her fırsatta Kuran ayetlerini sloganlaştırmaya çalışıyor, İslami gruplar ise yapılan bu politikalara destek sağlıyor. Yani sonuç olarak İslami grupların bu değişim ve dönüşümü din alanını çokça zedelemiş ve kim olduğumuza anlam veremez bir hale gelmişiz. Nasıl oluştuk nereye gittiğimiz konusunda bir fikrimiz kalmadı. Bu değişim dönüşümde partilerin de etkisi bulunmaktadır. Partiler seçmen tabanlarını genişletmek için tüm İslami grupları siyasal sisteme eklemlenmeye çalışır. Temel amaç toplum içindeki konumunu sağlamlaştırmaktır. İslami gruplar ile partiler arasında sürekli karşılıklı etkileşim söz konusudur. Çünkü her ikisinin de amacı güçlü kimliklere sahip olup yönetimde söz hakkının olmasıdır. Bur da ise açıkça İslami oluşumların ve devletin dini araç haline getirerek kendi çıkarlarını karşılamayı hedefe almışlardır. Yani amaç artık dinin kurallarının ne dediği değil her iki gruba da kendi bekalarını yükseltmeleri için nasıl fayda sağladığıdır (Çakır, 1990: 282-283).

TÜRKİYE’DE Kİ DİNSEL KİMLİĞİN MODERN SİYASAL KİMLİĞE DÖNÜŞMESİ

1980 darbesin den sonra güçlü bir İslami medya oluşturuldu. Önceden Türkiye’de çok zengin İslami yapılanmalar vardı. Herkes kendini ve dininin güvenlik noktasını sağlamanın yolunu bu İslami yapılanmalara dahil olmakla sağlıyordu. Kimse dışarda kalmak istemiyor çünkü bu onlar için bir tehdit alanını oluşturuyordu. Kimse varlığının yok olmasını istemiyordu. İslami gruplarda anlatılan veya uygulanan dinin kuralları gruba bağlı olan kişilere ferahlık ve güvenlik sağlıyordu. Ama bu zamanla öyle bir dönüşüme uğradı ki artık cemaat deyince akla Gülen’in yaptığı 15 Temmuz darbe girişimi gelmektedir. Artık herkes cemaatlere karşı bir savunma kalkanı oluşturmaktadır. Zaten Gülen cemaatinin kullandığı üst düzey teknolojik kullanım diğer tüm İslami grupların ezilmesine yol açmıştı. Şimdi ise tüm cemaatlerden korkma ve çekinme sebebine yol açmaktadır. Türkiye’de ki dinsel kimliğin modern siyasal kimliğe dönüşmesi İslami yapılanmaların yurtdışıyla ilişkileri konusunda iddia ve söylentiler de önemli etken olmuştur. Bu iddia ve söylentiler için kanıt Gülen’in 15 Temmuz darbe girişimi de gösterilebilir. İkincisi ise bu dönüşüm yüksek düzey teknolojinin hayata girmesiyle olmuştur. Artık İslami gruplar arasında yüz yüze ilişkiler önemini yitirmiş herkes metin üzerinden birbirine atıfta buluna gelmiştir. Yayıncılık İslami seslerin yerinden yönetimini de kolaylaştırdı aslında. İslami kaynaklar da çeşitlenmiştir. Herkes kendisini yüksek düzey teknolojinin kendilerine sağladığı güvenle din adamı sayıp çeşitli açıklamalar yapmış ve eserler sunmuşlardır. İslam dinini savunan artık iyi din yorumcuları değil herkeştir. Bu da İslami grupların parçalanıp bölünmesine yol açan diğer bir etkendir.

Metin merkezli İslami gruplar hızlı yayılma ve çabuk parçalanma süreçlerine daha yatkındırlar. Örneğin Said Nursi’nin yazdığıyla okurların anladıkları aynı değildir. Kuran ve hadislerin tek okumasını ortaya koyacak dinsel otorite bulunmamaktadır. Bu yüzden Türkiye’de ki hareketlerinin ana özelliklerinden biride bölünme ve çoğalmadır. Cihat kafirle olur anlayışı da değiştirilmiş artık Müslüman Müslümanla cihat etme anlayışı hakim olmuştur. Çünkü kendine göre dini yorumlayanların en iyisi bizim grup, diğer hiçbir grubun dediği doğru değil, onlar dinden anlamıyor, dine zarar veriyorlar, onları ortalıktan kaldıralım ki dini duygular zedelenmesin. Sonuç olarak şu çıkarım ortaya çıkıyor. Yani her oluşan İslami grup Allah, Peygamber ve Kuran yolunda

ilerlediğini söylüyor. Eğer böyle söylüyorsan, her oluşan dini gruplarda aynı şeyi dile getiriyorsa Müslümanın Müslümanla cihadı dinin hangi kuralında yer alıyor. İslam dininin hiçbir kuralında ve değerlerinde böyle bir şeye kesinlikle yer verilmemiş. Meydana gelen İslami oluşumlar bunu söylüyor çünkü modernliğe bağlı olarak rasyonelleştiler ve İslami oluşumların amacı artık dini duyguların kimin savunup ya da yediği önemli değil, temel hedef beni var edecek olan yeni kimlik inşalarını ve yönetim gücümü hangi İslami oluşumun zarara soktuğudur. Böylece onları yok etmek için her yol mubahtır anlayışına gidilmiştir (Yavuz, 2005: 143-232; Mevzuat: 2004:11).

İSLAMİ OLUŞUMLAR DA “GÜÇ”HAKİMİYETİ

Aslında güç bütün İslami oluşumları ters yönde etkiler. Çünkü gücü elinde bulunduran her zaman otorite olmak ister. Merkeze taşınma kaygısı oluşur. Tüm İslami oluşumlar Said Nursi’yi tekeline alır. Temel amaç kendi bekasını yükseltmek. Yani güçlü olmak için sırtını güce dayandırmak. İstihbaratta güç elde etmek istiyorsan kendinden daha güçlü bir güce tutunmam gerekir. Tüm İslami oluşumlar bu ilkeyi kullanıyorlar. Güç olarak kendilerini diğerlerine üstün kılma peşindeler. Yani dünyevi güce tapan bir yapı oluşuyor. Ulaşıp ulaşılmayacağı bile şüpheli olan dünyevi bir iktidar uğruna ayetleri sloganlaştırdılar. İnsanlar kulluk yapma hakkını da Allah’ın elinden aldılar. Yani Allah’ın söyledikleri üzerine eklemeler yaptılar. Kendi söylemlerini ise dine aykırı olduklarını bile bile meşrulaştırma çabası içine girdiler (Yavuz, 2005:7-83; İktibas: 2017:20).

Caminin yolunu unuttuk, cemaatle namaz gündemimizde yok artık. Müslümanlığımızı ihmal ettik. Ele verdik telkini yuttuk salkımı. Hareket içerisinde takva, ilim, samimiyet gibi prensiplerden ziyade; otorite, merkez olma, makam sahibi olmaya adadık kendimizi. İslami oluşumlar yaşadıkları her olumsuzluk sonucu Müslüman kardeşim dedikleri grupları potansiyel ihanet sahibi olarak gördüler. Kur’an ve Sünnete aykırı oldukları durumları adları gibi bilen İslami oluşumlar, bu meseleler konusunda kazanımlarını kaybetmeme adına sessiz kalmayı tercih ettiler (Gülmez, 2016:21; Mardin, 2017: 40-55).

İSLAMİ OLUŞUMLAR VE DEVLET

Devletin merkezileşmesi ve müdahaleciliği dini çok önemli şekilde siyasallaştırır. Yönetimde yer alan kişilerin yani siyasetçilerin her şeye dini koymalarının sebebi devleti korumada zırh işlevi görmesinden dolayıdır. İslam'ın genel kodları içerisine siyaset katılmıştır. İşte 1924'te halifeliğin kaldırılması diyanet işlerinin kurulması, eğitimin birleştirilmesi amacıyla medreselerin kapatılması, fes ve peçenin yasaklanması, Avrupa ceza ve medeni hukuklarının benimsenmesi, Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanılması. Din güvenlik alanını oluşturmaktaydı. Devlet dinle, toplumu daha rahat biçimlendirerek dönüştürmüştür. Dini devletin değil, dinden anlayan onu iyi yorumlayan birinin anlatması gerekir (Çakır, 1990, 13-44) .

Ama günümüzde İslami olarak görülenle, İslami olarak görülmeyen arasındaki sınır iyi İslam yorumcuları tarafından değil, İslami grupların kendi çıkarları doğrultusunda, kendi dünyevi görüşleri etrafında şekillenmektedir. Sözde her İslami grup bol bol İslam'dan bahseder. Ama kendi çıkarları dışında Türkiye'nin sorunlarına çözümler üretmeye geldiği zaman her grup dilsiz kalıyor. Onlar için temel sorun kendi menfaatlerini zedeleyen olaylardır. Ama asıl temel sorun ise İslami grupların İslam dininin temel konularını bu kadar basitleştirme yoluna gitmesi ve kendi çıkarlarını karşılamayı ise her şeyin üstüne oturtmasıdır (Çakır, 1990, 266-280).

Bu İslami oluşumların çoğu insanları İslam'a değil kendilerine çağırıyorlar, kendi şeyhine, liderine, örgütüne. Allah'ın emrine, peygamberin sünnetine uymayı artık bir köşeye bırakıp, bunlardan ziyade eğer bize uymazsanız bizim gruba takılmazsanız dinden çıkarsınız gibi söylemleri kullanırlar. Onlar için kendi grupları zaten her konuda çok iyi. İslam'a en büyük zararı yaşatan İslam'ın zayıflamasına sebep olan işte bu iç etkenlerdir. Kendi içinde bölünen bu grupların İslam'a faydasından çok zararı dokunur. Bu da İslam'da bölünme ve karmaşaya sebebiyet verir (Dilipak,2017:19).

SONUÇ

Sonuç olarak İslami gruplar çerçevesinde din toplumdaki yerini ve önemini günden güne kaybetmektedir. İslami grupların ve yorumcularının dini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları dinin tüm kurallarının basitleştirilmesini meydana getirmektedir. Aslında tüm İslami oluşumların kendi çıkarlarından önce merkeze oturtmaları gereken temel amaç İslam dininin temel kuralları olmalıdır. Yani artık havuzun içine akıtılan kirli suların temizlenip, yerine aynı miktarda temiz suların

birakılması gerekir. Ama günümüzde ise İslami oluşumların merkezine oturtmaları gereken din artık sadece menfaatler için kullanılmaktadır. Dini duygulara zarar gelse bile hiçbir İslami grup dini savunma peşine düşmüyor. Çünkü kendi çıkarları doğrultusunda çalışmaktan etrafında olup bitenlere kulak asmıyor, hatta kendi çıkarı karşılanacaksa dine zarar veren söylemleri bile savunma mekanizmasına dönüştürüyor. Tek amaç merkeze taşınma kaygısı olmuş. Dünyevi iktidar olma çıkarları doğrultusunda tüm İslami gruplar çatışma halinde, bunun sonucunda da zihin haritalarımız darmadağın olmuştur. Türkiye’de ise artık karmaşık İslami yapılanma gün geçtikçe artmakta ve herkes kendisini doğru yolda sanmaktadır. İslami gruplar birbirine atıfta bulunurken bile iyiler göç etmiş geriye hep kötüler kalmış, kendilerini ise bu kötülerin en iyisi olarak konumlandırmıştır. İslam dininin temel kuralı olan birlik ve beraberlik bu çıkarlar ve menfaatler sonucu yerini sürekli çatışan ve ayrışan gruplara bırakmıştır. Dinin temeli biz olma duygusunda yatarken, İslami grupların günümüzde son durumu ise her grubun kendi görüşleri etrafında şekillendirdiği ve bin türlü farklı anlam içeren ama aslında kendi öz anlamıyla hem farklı hem de çelişkili olan yeni ve çeşitli dinler ortaya çıkarmaları toplumda derin ayrılıklar oluşturmuştur. Aynı zamanda gün geçtikçe sağlam ve kuvvetli dini duyguların yerini karmaşık ve zedelenmiş yapılara bırakmalarına da neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Çakır, R. (1990) Ayet ve Slogan/ Metis yayıncılık

[http://iktibasdergisi.com/\(2017/12/20/\)İslam-dünyası-ruhani-otorite-arayışı/İslami Oluşumlar da “güç” hakimiyeti \(erişim tarihi 07.01.2018\)](http://iktibasdergisi.com/(2017/12/20/)İslam-dünyası-ruhani-otorite-arayışı/İslami Oluşumlar da “güç” hakimiyeti (erişim tarihi 07.01.2018))

[http://www.Basarmevzuat.com/dergi/\(2004-11\)/Türkiye’de Siyasal İslam Türkiye’de ki Dinsel Kimliğin Modern Siyasal Kimliğe Dönüşmesi \(erişim tarihi 07.01.2018\)](http://www.Basarmevzuat.com/dergi/(2004-11)/Türkiye’de Siyasal İslam Türkiye’de ki Dinsel Kimliğin Modern Siyasal Kimliğe Dönüşmesi (erişim tarihi 07.01.2018))

[https://m.timetürk.com/Adil_GÜLMEZ.İslami-oluşumlar-mağlup-olmuştur/\)İslami oluşumlarda “güç” hakimiyeti\(erişim tarihi 07.01.2018\)](https://m.timetürk.com/Adil_GÜLMEZ.İslami-oluşumlar-mağlup-olmuştur/)İslami oluşumlarda “güç” hakimiyeti(erişim tarihi 07.01.2018))

[http://www.dinihaberler.com/m/cemaatler/Dilipak-tarikat-ve-cemaatleri-yerin-dibine-batırdı\(erişim-tarihi-06.01.2018\)](http://www.dinihaberler.com/m/cemaatler/Dilipak-tarikat-ve-cemaatleri-yerin-dibine-batırdı(erişim-tarihi-06.01.2018))

Shayegan, D. (1991) Yaralı Bilinç. Ankara: Metis yayıncılık

Mardin, Ş. (2017) Türkiye’de İslam ve Sükularizm. İstanbul: İletişim yayınları

Yavuz, H. (2005). Modernleşen Müslümanlar. İstanbul: Kitap yayınevi

DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**Faruk ÇİFTÇİ⁴****ÖZET**

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında bir ilişkinin olup olmadığı konusunda ileri sürülen görüşler ve çalışmalar, ortak bir yaklaşımın olmadığını ortaya koymaktadır. Bir taraftan demokrasinin ekonomik gelişme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenirken öteki taraftan demokrasi ile ekonomik gelişme arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişkinin olduğunu ileri süren görüşler olduğu gibi demokrasi ile ekonomik gelişme arasında var olan ilişkinin hem olumlu hem de olumsuz olabileceğini gözler önüne seren görüşler de söz konusudur.

Bu doğrultuda, demokrasi, ekonomik gelişme ve büyüme kavramları ile ekonomik gelişmenin temel belirleyicileri açıklanmış bunun yanında demokrasinin, ülkelerin ekonomik gelişmesine olumlu katkılarının yanında olumsuz etkilerinden söz edilmiştir.

Ayrıca, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin, ülke yönetiminde söz sahibi olan bürokrat ve politikacıların elinde bulundukları mutlak gücü, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına bunun yanı sıra bu bürokrat ve politikacıların sahip oldukları mutlak güç, yolsuzluk ve rüşvet gibi suçlara eğilimin artmasına neden olabilmektedir. Bu açıdan demokratik rejimlerin, hâkim olduğu bu tip ülkelerde, ülke ekonomisinin gelişmesinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Diğer taraftan ise demokrasi, ekonomik ortamda var olan belirsizlikleri azaltmakla beraber demokratik yönetimin hâkim olduğu ülkelerde yöneticilerin ileriye dönük icraatlarını önceden açıklamasına ve girişimcilerin yatırım yapmaları adına gerekli olan güven ortamını yaratmaları gibi olumlu katkılarından söz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma ile farklı görüşler ve çalışmalar ışığında demokrasinin, ülkelerin ekonomik anlamda gelişmesine olumlu katkısıyla beraber ne gibi olumsuz etkisinin olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Son olarak bu çalışma demokrasi ve ekonomik gelişme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu iddia eder.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Ekonomi, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Gelişme

⁴ Batman Üniversitesi, İşletme ABD YL.

AN EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPMENT

ABSTRACT

There is no common answer whether there is a relationship between democracy and economic development in the literature. On the one hand, some studies show that democracy has no effect on economic development; on the other hand, the other studies maintain that there is a complementary relationship between the two. However, the other articles claim that the relationship between democracy and economic development can be seen as positive effects or negative effects.

In this direction, democracy, economic development and economic growth have been defined to explain what the determinants of development are. Furthermore, the main positive effects of democracy on economic development have been addressed as well as the negative effects of democracy on economic development.

In addition, in underdeveloped and developing countries, democracy can be led bureaucrats and politician, who has an absolute power of democracies, to use its effects for their advantage, and it also, can be caused to increase crime such as corruption and bribery. In this respect, these democratic regimes demonstrate that in this country democracy has had negative consequences. In other words, it has influenced negatively on economic development. On the other hand, democracy makes it possible to decrease the uncertainties in the economic environment and to mention the positive contributions of the managers in countries where democratic governance is dominant, such as explaining the future actions of the managers in advance and creating the atmosphere of confidence necessary for entrepreneurs to invest.

In this study, it is aimed to show the negative impacts of democracy on economic development and the positive impacts of democracy on economic development. Finally, this study claims that democracy influence positively on economic development.

Keywords: Democracy, Economy, Economic Growth, Economic Developmen

GİRİŞ

İktisat literatüründe ekonomik gelişme konusu önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda gerek iktisatçılar gerekse de siyaset ya da sosyal bilimciler tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, ekonomik gelişmeyi olumlu ya da olumsuz etkileyen birçok unsur bulunmuştur. Bu unsurlardan biri olarak demokrasinin ekonomik gelişme üzerinde etkileşiminin hangi yönde olduğu tartışma konusu haline gelmiştir. Batılı birçok ülke demokrasi sayesinde ekonomilerinin geliştiğini ileri sürerken buna karşın Çin ve Kore başta olmak üzere birçok Doğulu ülke otoriter rejimler sayesinde hızlı bir ekonomik gelişme yakaladıklarını ileri sürmektedir.

Makalenin birinci bölümünde öncelikle demokrasinin tanımı yapılmış; ekonomik gelişme ve büyüme kavramları tanımlanmıştır. Bununla beraber ekonomik gelişmenin, ekonomik büyümeden farklı olmasıyla beraber ekonomik büyümenin ileri bir aşaması olduğuna değinilmiştir. Bu açıdan ekonomik büyüme ve gelişme kavramları ayrı ayrı açıklanmış bunun yanında ekonomik büyümenin temel unsurları belirtilip açıklanmıştır. Makalenin ikinci bölümünde ise demokrasinin, ekonomik gelişme üzerindeki olumlu katkılarından ve olumsuz etkilerinden söz edilmiş ayrıca demokratik ve otoriter yönetim sistemlerinin, ekonomik gelişme üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Makalenin son bölümünde ise demokrasi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişki, yapılmış çalışmalar ve görüşler ışığında irdelenip değerlendirilmiştir.

1. DEMOKRASİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLE EKONOMİK GELİŞME KAVRAMLARI

1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi, eski Yunanca'da ahali manasına gelen 'demos' ile iktidarı yönetmek ya da kullanmak manasına gelen 'kratein' sözcüklerinin bir araya gelmesi ile Yunanca 'dimokratia' kelimesinden türemiştir. Türkçe'ye ise Fransızca 'démocratie' kelimesinden geçmiştir. Schmidt (2001) çalışmasında, demokrasiyi devlet politikasını biçimlendirmede bütün yurttaşların eşit hakka ehil olduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlamıştır.

Genel itibariyle demokrasi, bir devlet yönetim şekli olarak kabul görmüş olmasına rağmen belli bir amaç çerçevesinde bir araya gelmiş gerek işçi, işveren organizasyonları gerekse de kamu veya sivil kurum ve kuruluşları olsun demokrasi ile yönetilebilecekleri ifade edilerek demokrasinin, sadece bir devlet yönetim şekli olarak kabul görmemiştir. Demokrasinin ana vatani olarak kabul edilen Eski Yunan'daki Aristo ve Platon gibi filozoflar demokrasinin var olduğu bir düzende hukuk ve yasalar topluma değil kişilere hizmet eder.

Bununla birlikte sınırsız özgürlük ve eşitlik toplumsal mutluluğu getirmeyeceği gibi her aşırılığın despotluğu doğuracağını ileri sürdüklerinden ötürü eleştirmiş Eski Yunan halkı da bu eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat demokrasi, geçmişten bugüne değin diğer yönetim şekillerinden sıyrılarak yaygın bir biçimde kullanılan bir yönetim biçimi halini almıştır (Schmidt, 2001:112).

1.2. Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Gelişme Kavramı

Tanım olarak, ekonomik büyüme denince akla ilk gelen üretim artışıdır. Üretim artışının oluşmasına zemin hazırlayan iki türlü neden vardır. Bu bakımdan iktisadî büyümenin iki farklı biçimde tanımlamak mümkündür. İlk tanım, ekonominin tam istihdamda olduğu bir durumda ekonomiye üretim faktörlerine ek olarak yeni etmenlerin ilave edilmesi ve bu yeni etmenler ile beraber teknolojik gelişme sağlanması halinde mevcut üretim kapasitesinin artmasına olanak sağlayan uzun veya orta vadeli üretim artışlarıdır. İkinci tanım ise; ekonomide eksik istihdam şartlarının var olduğu bir durumda, talep artışının olması nedeniyle kapasite kullanım oranında elde edilen artışa yönelik üretim artışlarıdır (Berber, 2006: 2-3). Ayrıca ekonomik büyümeyi ölçülebilen bir değer olarak çoğunlukla GSYİH' (Gayri safi yurt içi hâsıla) deki artışın senelik oranı olarak da tanımlanmaktadır (Aghion ve Howitt, 2009:1).

Ekonomik gelişme ise, ekonomik büyümeyi de kapsamakla beraber ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasî yapılarının farklılaşmasıyla birlikte insan hayatının maddî ve manevî olarak ilerlemesi ve netice olarak toplumsal refahın artması şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomik gelişme süreci hem milli gelir hem de üretimin, zamanla sayısal olarak bir artış göstermesi ile beraber gerek ekonomik gerek toplumsal yapının yeniden inşa edilmesi gerekse de halkın değer yargılarında köklü değişiklikleri de kapsamaktadır (Demircan, 2003: 99).

1.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

Ekonomik gelişmenin dört temel belirleyici unsuru bulunmaktadır. Bunlar: doğal kaynaklar, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve beşerî sermayedir.

1.3.1. Doğal Kaynaklar

Doğada bulunan ve insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak kullanılabilen veyahut kullanılmaya hazır bir şekilde bulunan üretim faktörlerinden biri olarak bilinen varlıkların tümü şeklinde tanımlanmaktadır (Başol, 1992: 27; Taban, 2011: 21). Doğal kaynaklara örnek vermek gerekirse yer altı kaynakları olarak petrol, kömür, demir vs.; yer üstü kaynaklara ise toprak, su gibi kaynaklardır (Ülgen, 2002: 305).

Diğer tanıma göre ise doğal kaynaklar, tabiatta kendiliğinden oluşmuş herhangi bir tekniğin ürünü olmayan ve oluşmalarında herhangi bir müdahalenin söz konusu olmadığı bir zenginlik kaynağı olarak ifade edilmektedir (Doğanay, 2002: 17).

1.3.2. Sermaye Birikimi

Sermaye birikimini kısaca tanımlamak gerekirse; halkın üreterek elde etmiş olduğu değerlerin tamamını tüketmeyerek belli bir kısmını sermaye mallarına ayırmasıdır (Han ve Kaya, 2008: 53). Diğer bir ifade ile sermaye birikiminin artmasına olanak sağlayacak şekilde ekonominin üretim kapasitesinde artışın yaşanması halinde toplumun elde etmiş olduğu net gelirin tamamını tüketmeyip tasarruf ederek net yatırımlara dönüştürmesi ile ilgilidir (Kaynak, 2011: 268).

Son olarak sermaye birikimi, elde var olan gelirin belli bir kısmının, tasarruf edilerek gelecekte hem üretim kapasitesinin hem de elde edilen gelirin artmasına olanak sağlayacak şekilde yatırıma dönüştürülmesi sonucunda gerçekleşmesidir (Taban, 2011: 19).

1.3.3. Teknolojik Gelişme

Teknoloji, üretime dâhil edilen kaynakları, çıktılara dönüştürme metotları ile ilgili bir bilgi derlemesi olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2001a). Diğer tanımlamaya göre ise teknoloji, mal veya hizmetin üretilmesi için gerekli bilgi, birikim, organizasyon ya da tekniklerin bütünüdür (Taban, 2011: 22).

Teknoloji, geçmişten günümüze değin toplumların üretim olanaklarının değişimine neden olmakla beraber ekonomik büyümenin temel belirleyici unsurlarından biri olmaktan önemini korumuştur (Kılıç vd., 2011: 225).

1.3.4. Beşerî Sermaye

Beşerî sermaye kavramı, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olarak bir ülkedeki insanların üretime katabilecekleri ve üretim aşamasında kullanabilecekleri yetkinlik ve becerilerin toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Ercan:2014).

Ayrıca beşerî sermaye ve fizikî sermaye, tanım olarak da birbirinden ayrıldığı bir gerçektir. Zira fizikî sermaye, makine ve donanım biçimindeki sermaye olarak ifade edilirken beşerî sermaye ise, fizikî sermayeden farklı olarak yapılan yatırımların hem sosyal ilişkilerin hem de sosyal yapının gelişimine de olanak sağlamaktadır. Beşerî sermaye duruk olmayıp devamlı olarak yenilenmektedir. Bununla beraber beşerî sermayenin, fiziki sermayeden bir diğer farkı ise stoklanamamasıdır ve üretimde kullanılmadığı takdirde yok olmasıdır. Öbür taraftan fizikî sermaye nerede ve ne şekilde kullanacağı ya da kullanılıp kullanılmayacağı

konusunda tamamen belirsiz iken bu konuda beşerî sermaye belirsiz değildir (Karagül, 2002: 29-30).

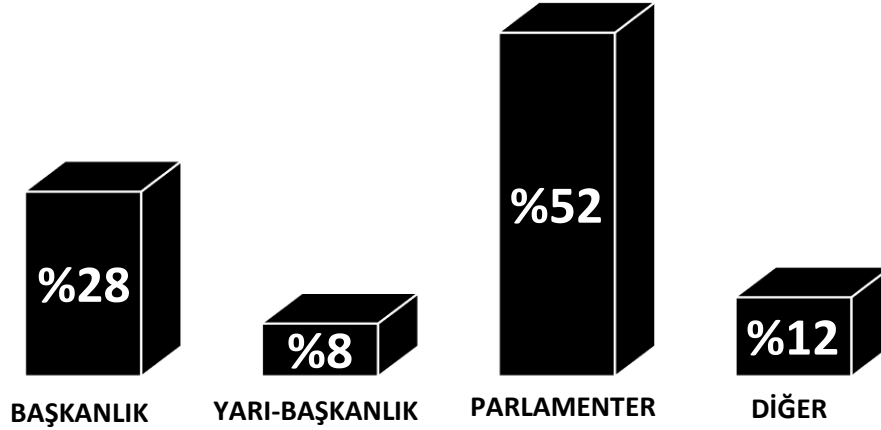
2. DEMOKRASİ VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ

Ekonomik gelişme için liberal demokrasinin vazgeçilmez olduğunu ileri süren birçok iktisatçı ve sosyal bilimci vardır. Bu iktisatçı ve sosyal bilimciler ifade özgürlüğü, çok partili seçimlerin olması, insan haklarının korunmasının yanında kuvvetler ayrımının söz konusu olduğu bir ülkenin yaşayacağı ekonomik gelişmeye, dikkat etmeye yönlendirmektedir. Bu perspektife göre demokrasi, ekonomik gelişmeye yönelik ulusal enerji ve kaynakların mobilizasyonunu hızlandırmakla beraber hem ekonomik salahiyyet devrini kolaylaştırır hem de istikrarlı bir yatırım ortamı sağlamaktadır. Bu bakış açısını destekleyecek bir örnek vermek gerekirse; Afrika'da Botswana ve Mauritius gibi ülkelerin hem hızlı hem de istikrarlı bir şekilde ekonomilerinin gelişmesi, istikrarlı bir şekilde uygulanan liberal demokratik politikaya sayesinde olduğu ileri sürülmüştür (Adejumobi, 2000: 4-5).

Öte yandan, demokrasi ve ekonomik gelişmenin birbirini bütünleyici kavramlar olduğunu ileri süren görüşlerle beraber demokrasi ve ekonomik gelişme arasında çok sıkı bir ilişkinin söz konusu olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Bu kavramlar arasındaki ilişkinin varlığı ise, hem bireylerin hem de toplumların özlemlerinden ileri gelmektedir. Çünkü müreffeh toplum, sadece ekonomik gelişmeye hasret duymakla yetinmeyip demokratik özlemleri de içerisinde barındıran toplumdur. Ekonomik gelişmenin başarılı ve istikrarlı bir şekilde sürdürebilmesi için demokratik olguların olmasının gerekliliği kadar politik demokrasinin de benzer biçimde ekonomik gelişmeyi özendirecek olgular içermelidir (Ghali vd., 2003: 10).

Demokrasinin, ekonomik gelişmeyi etkilediğini ileri süren görüşlerle yanında ekonomik gelişmeyi pozitif yönde etkilediğini olumlu katkı sağladığını ortaya koyan birçok çalışma da vardır. Bu çalışmaların sonuçlarına göre demokrasi, kısa vade de olsa istikrarlı bir iktisadî büyüme, yatırım ve tüketim imkânı tanınmasının yanında yaşam bakımından da daha az risk taşımaları nedeniyle olumlu yönde ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Ayrıca demokrasinin, ekonomiye yön verdiği ülkelerde ekonomik krizlerden daha az zararla ve daha kolay bir şekilde krizlerin atlatılmasına olanak sağlaması demokrasinin, ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkilediği konusunda yadsınamaz bir gerçeği ortaya koymaktadır (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2005: 3).

Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Bakımından En İyi Elli Ülkenin Yönetim Sistemlerine Göre Yüzdeler Dağılımı

Kaynak: Karşılaştırmalı Analizlerle Başkanlık Sistemi ve Türkiye (2015).

Demokrasinin, ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkilediğini ileri süren görüşler ve çalışmalar olduğu gibi demokratik yönetimlerin, diğer politik yönetimlere nazaran ekonomik gelişmeyi daha olumsuz etkilediğini, demokrasi ile ekonomik gelişme arasında zıt bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar ve görüşler de mevcuttur. Bu görüşlerin ilkinde değinmek gerekirse; ekonomik gelişme için zaruri olan büyük yatırımları olumsuz etkilemesidir. Bu görüşe göre, oy kullanma hakkının kazanılmasıyla uzun vadeli iktisadî kararlardan daha çok günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılama talebi ön plana çıkmaktadır. Bu durumda ise uzun vadeli, riskli ve yüksek maliyetli yatırımlar durguya uğramaktadır. Bir ülkedeki ortalama seçmenin, sadece günlük ihtiyacını düşünürken rekabet içinde olan siyasî partiler arasında en yüksek gelir ve sosyal transfer sözü veren partiyi seçme eğilimini göstermektedir. Ayrıca, demokratik haklarından güç kazanarak örgütlenen işçiler, yüksek ücret talebinde bulunmaları ve talepleri karşılanmadığı takdirde, grev ya da iş durdurma gibi üretimi düşürücü yöntemlere başvurarak yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan hükümetler de, iktidarda kalmak adına kamu gelirlerini yatırımlardan çok transfer harcamalarına ağırlık vererek optimal ve rasyoneliteden uzak ayrıca, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmayacak dar görüşlü politikalara angaje olmaktadır (Alesina-Perotti, 1994:353).

Diğer bir iddia ise demokrasinin özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gerek bürokratlar gerekse de politikacılar arasında usulsüzlük ve rüşvet gibi yüz kızartıcı suçları arttırmasıdır. Bu durumda da ülke ekonomisine katkıda bulunacak müteşebbislerin

elinde bulundurdukları sermayeyi yatırımlardan çok rüşvet ve lobicilik faaliyetlerine aktarmak durumunda kalmaktadır (Hall ve Jones, 1997:175; Mauro, 1995:682).

Bazı çalışmalarda ise otokratik rejimlerin demokratik rejimlere nazaran daha istikrarlı olmasından dolayı ülke ekonomisinin gelişmesine daha yüksek katkı sağlayacağına dikkat çekilmektedir. Singapur'un eski başbakanı L.K. Yew (Lee Kuan) bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi için gerekli olgunun demokrasiden çok disiplin olduğunu; siyasî ve medenî haklarının genişletilmesi manasına gelen 'demokrasi coşkununun' ekonomik gelişmeye engel teşkil edip toplumda disiplinsiz ve intizamsız davranışlara sebebiyet verdiğini ileri sürmüştür. Buna kanıt olarak da Doğu Asya ülkelerinin ekonomilerini mucizevî bir şekilde gelişme gösterdikleri yıllarda otokratik yönetim biçimine sahip olmasıydı. Demokrasi ile ekonomik gelişme arasında, Bhagwati'nin deyiimiyle "acımasız bir ikilem" bulunmaktadır. Demokrasi yalnızca ekonomik gelişme pahasına farklı bir deyimle ekonomik gelişmeden feragat edilerek elde edilmesi mümkündür (Bhagwati, 2002: 151).

SONUÇ

Demokrasi, genel itibariyle siyasî bir kavramla olmakla beraber kişi hak ve özgürlüklerin gelişmesine öncülük etmiş olması nedeniyle sadece ekonomik açıdan değil insanî gelişime de önem verdiğinden dolayı çağın en gerekli yönetim şekli haline gelmiştir.

Ayrıca demokrasinin ekonomik gelişmeyi ne şekilde etkilediği veya demokrasi ile ekonomik gelişme arasında nasıl bir ilişkinin olduğu da özel bir inceleme alanıdır. Bununla beraber demokratik rejimlerin hâkim olduğu ülke vatandaşlarının, özel mülkiyet haklarının korumasındaki etkinliği ile birlikte demokrasinin, ekonomik gelişme üzerinde de pozitif bir etkisinin olduğu yadsınamaz bir realiteyi ortaya koymaktadır.

Öte yandan demokrasinin ekonomik gelişmeye pozitif etkilerinin, ekonomik gelişmeyi sınırlayıcı veyahut olumsuz etkilerinden daha açık olduğu ortadadır. Çünkü demokratik rejimlerin hâkim olduğu ülkelerde gerek siyasal istikrarı sağlamada gerekse de toplumsal çatışmaların önüne geçmesinde otokratik rejimlerin hâkim olduğu ülkelere nazaran daha başarılı ve etkili olduğundan ekonomik gelişmeyi pozitif bir katkı sağlamaktadır. Bunun en güzel örneklerini, ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak ülkeler arası bir sıralamada en üst sıralarda demokrasi ile yönetilen ülkelerin olmasıdır.

Sonuç itibariyle ekonomik gelişme ile demokrasi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu; demokrasinin ülkenin hem ekonomik büyümesine hem de gelişmesine olumlu katkı sağladığı ortadadır. Zira demokratik yönetimlerin hâkim olduğu ülkelerin diğer yönetim sistemlerin hâkim

olduğu ülkelere göre ekonomik gelişmişlik düzeyleri bakımından önde olmaları bu görüşü desteklemektedir.

KAYNAKÇA

ADEJUMOBI, S., (2000), Between Democracy and Development in Africa: What are the Missing Links, pp. 4-5.

AGHİON, P. and HOWİTT, P., (2009). *The Economics of Growth*. London: The MIT Press.

ALESINA, A. ve PEROTTI, R., (1994): "The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature" *The World Bank Economic Review*, 8(3), pp: 351-371.

BAŞOL, K., (1992). *Doğal Kaynaklar Ekonomisi* (3. Baskı). İzmir: Akliselim Ofset Tesisleri.

BERBER, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (3. Baskı). Trabzon: Derya Kitabevi, 2-3s.

BHAGWATI, J.N., (2002), "Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?", *Review of Development Economics*, 6(2), pp: 151-162.

DEMİRCAN, E., (2003), "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:21, ss. 97-116.

DOĞANAY, H., (2002). *Doğal Kaynaklar* (4. Baskı). Erzurum: Aktif Yayınevi.

ERCAN, M., (2014). *Beşerî Sermayenin Eğitimi*.

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin_ercan/beseri_sermayenin_egitimi-18625, Erişim Tarihi: 23.06.2014.

GHALI, B. and others, (2003), *The Interaction Between Democracy and Development*, UNESCO, Paris. pp: 9-14.

HALL, R. ve JONES, C.I., (1997): "What Have We Learned From Recent Empirical Growth Research?", *American Economic Review Papers and Proceedings*, 82(2), May, pp:173-177.

HAN, E. ve KAYA, A.A., (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KARAGÜL, M., (2002): *Beşerî Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No: 37, Afyon, ss. 29-30.

KARAKAYALI, H. ve YANIKKAYA, H., (2005), "Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri", İnternet Adresi: <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/yazArk.php?page>, Erişim Tarihi: 05.03.2005, ss. 1-16.

KAYNAK, M., (2011). *Büyüme Teorileri Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karşılaştırmalı Analizlerle Başkanlık Sistemi ve Türkiye (2015), GLOBAL Rapor, Global Politika ve Strateji Yayınları, Ankara.

KILIÇ, C., KILINÇ SAVRUL, B. ve USTAOĞLU, M., (2011). Teknoloji ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar. *III. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi Girişimcilik İnovasyon & Ekonomik Kalkınma (Bildiriler Kitabı-3)*. 10-12 Ekim. İstanbul: İlbey Matbaa, 223-250.

MAURO, P., (1995): “Corruption and Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, August, pp:681-712.

OECD (2001a). *Glossary of Statistical Terms*.

<http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2692>, Erişim Tarihi: 27.05.2013.

SCHMİDT, M. G., (2001). Demokrasi kuramlarına giriş. Çev. Köktaş, M. E., Ankara: Vadi Yayınları, ss.10-15.

ÜLGEN, G., (2002). *İktisat Bilimine Giriş* (1. Baskı). İstanbul: Der Yayınevi.

TABAN, S., (2011). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller* (2. Baskı). Ankara: Nobel

MOBBİNGİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE İŞVERENE MALİYETİ: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Gülsüm MAĞİN AKSU⁵

ÖZET

Son yıllarda özelsektörde, kamu kurum ve kuruluşlarında mobbing (psikolojik şiddet) etkisi kendini çok fazla göstermektedir. İşyerinde çalışanlara yönelik psikolojik baskı, fiziksel taciz ve ruhsal açıdan tehlikeli etkiler bırakan bir süreç olarak ortaya çıkan mobbing, aynı zamanda işyeri, işveren ve toplumsal düzeyde sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Bu çalışma, mobbing uygulamasının çalışanlar üzerinde ne gibi etkiler bıraktığı, bu etkilerin işverene maliyet olarak nasıl yansıdığını tespit etmeyi, ayrıca mobbinge mücadele adına mağdurların nelere dikkat etmesi gerektiğine yönelik çözümler sunmayı amaç edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Mobbingin Etkileri, Mobbing Mağdurları, Psikolojik Şiddet.

THE IMPACT OF MOBBING ON EMPLOYEES AND IT'S COST FOR EMPLOYERS: A THEORETICAL ASSESSMENT

Abstract

In recent years, the effect of mobbing (psychological violence) in the private sector, public institutions and organizations has shown itself too much. Mobbing, which emerges as a process that causes psychological pressure, physical harassment and psychological harmful effects on employees at the workplace has also negative effects by social and economic sense on employee and the social area.

The aim of this study is to find out how Mobbing practices affect employees, how these effects are reflected in the cost for employers and also provide solutions on pay attention for people who are aggrieved by the struggle with Mobbing.

KeyWords: Mobbing, Mobbingin Effects, Victims of Mobbing, Psychological Violence.

⁵ Batman Üniversitesi, İşletme ABD, YL.

1.GİRİŞ

Gelişen ve büyüyen toplumlarda insanlar arasında sürekli var olan yaşam mücadelesi, yükselme ve artan rekabet ile birlikte ortaya çıkan mobbing aslında eski tarihlerden itibaren var olup, ancak tanımlanması konusunda gecikmiş bir kavramdır.Günümüzde ise değişik uygulamalar ve yönetim biçimleri ile birlikte mobbingin önlenmesi hedeflenmekte,uluslararası nitelikte çalışmalar yapılmakta ve gün geçtikçe üzerinde durulan bir olgu olarak iş hayatında yerini almış bulunmaktadır(Tınaz, 2011:1).

Türkiye’de psikolojik taciz ve ruhsal baskıya neden olan farkındalığın yaratılması adına değişik hukuki tedbirler ve düzenleyici çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmaların sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Diğer taraftan, mobbinge ilişkin yapılan çalışmaların sayısı artmakla beraber yeterli seviyeye ulaşmamaktadır. Bunun sebebi toplumun mobbingin getirmiş olduğu etkiler ve maliyeti hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmaması temel teşkil etmektedir(Kaya, 2015:78).

Bu çalışmada, bahse konu nedenlerden dolayı işyerinde çalışanların farkındalığının artırılması ve bu kavramla yılmadan mücadele edilebilmesi için psikolojik taciz diye adlandırılan kavramın tam olarak ne ifade ettiğine, farklı tanımlamalarına, mobbingin tarihsel sürecine, bir davranışın mobbing olarak adlandırılabilmesi için gerekli olan hususlara değinilmekte ve irdelenmektedir.

Çalışmanın devamında mobbing davranışının ortaya çıkma nedenlerine ve aşamalarına, birey ve örgüt üzerinde ne gibi etkiler bıraktığına, mobbingin bireyde ve toplumda yarattığı sosyal tahribatlara ve bunun ekonomiye yansımalarına, son olarak da çalışanların mobbinge maruz kalmaması için alınabilecek önlemlere ve çözüm önerilerine yer verilmektedir.

2. MOBBİNGİN TARİHSEL SERÜVENİ

İngilizce bir kelime olan mobbing, “Mob” kökünden gelir. “Mob” kelimesi yasa dışı kaba güç kullanan toplulukları ifade etmekte iken, mobbing, bir kişiye psikolojik şiddet uygulama, baskı, sıkıntı verme, saldıрма, kötü muamele etme,rahatsız etme gibi davranışları sergileyerek çalışanları ya işten atılmaya ya da işten ayrılmaya sürükleyen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tınaz, 2011: 7).

Literatüre yeni giren bir kavram olması nedeniyle mobbing, “işyerinde psikolojik saldırı”, “işyerinde duygusal taciz”, “duygusal saldırı”, “bezdirme” gibi kavramlar

kullanılarak tanımlanmakla beraber Türkçe'deyaygın olarak "işyerinde psikolojik taciz" kavramı kullanılmaktadır (İlhan, 2010:1177).

Mobbing sözcüğünü ilk defa 1960'lı yıllarda hayvan davranışlarını inceleyerek bir çalışma yapan bilim insanı Lorenz tarafından kullanılmıştır. Lorenz, çalışmasında küçük bir hayvan grubunun, büyük ama yalnız olan bir hayvanı korkutarak saldırmaya başlaması ve büyük hayvanı güçsüz bırakmasını mobbing olarak adlandırmıştır(Tetik, 2010:81).

Sonraki süreçte mobbing kavramını, İsveçli Dr. Peter Heineman'ın çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırma sonucunda çocuklardan meydana gelen bir grubun, tek ve güçsüz olan bir çocuğa karşı benzer davranışlar sergileyerek yalnız olan çocuğu daha da yalnızlaştırarak gruptan ayrılmasına neden olması üzerine kullanmıştır (Kaya, 2015: 79).

Çalışma hayatında ise mobbing sözcüğünü ilk kez 1980'li yıllarda Dr. Heinz Leyman'nın kullandığı bilinmektedir. Mobbing terimini, çalışma hayatındaki saldırgan ve etik dışı davranışların varlığına ilişkin saptamalar neticesinde kullanan Leyman'a göre; "*Mobbing, duygusal bir saldırıdır. Bir veya birkaç kişi tarafından diğer bir kişiye yönelik olarak düşmanca ve ahlak dışı yöntemlerle sistematik bir biçimde uygulanan psikolojik bir terördür.*" şeklinde ifade edilmektedir. Leyman'ın bu konudaki çalışmaları örgütlerdeki psikolojik tacize ilişkin tüm araştırmalara ışık tutmaktadır(Demir, 2009:100).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ise mobbing, bireye ya da bir gruba karşı kaba güç kullanarak onlara zarar verme amacı güdülen duygusal, sosyal, fiziksel, gelişimlerine zarar verecek davranışlar sergileyerek işten uzaklaştırma çabası olarak açıklanmaktadır (Mercanlıoğlu, 2010: 39).

Mobbinge ilişkin yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere mobbing de temel amaç, hedef alınan kişiyi yıpratmak, işten uzaklaştıracak davranışlarla yıldırmaya çalışmaktır. Mobbing amirler tarafından astlara uygulana bildiği gibi aynı statüde çalışan (eşitler arasında) çalışma arkadaşları arasında da görülebilmektedir. Bu bağlamda bir işyerinde yapılan olumsuz davranışların psikolojik taciz olarak adlandırılabilmesi için sergilenen davranışların bazı unsurları barındırması gerekmektedir. Bu unsurlar şu şekilde sıralanabilir(Tümer,2014: 9-10):

- Bahse konu olan olumsuz davranış işyerinde gerçekleşmelidir.
- Sistematik, sürekli ve kasıtlı olarak yapılması,
- Gizli veya açık bir şekilde davranışlar sergilenmesi,

- Kişiyi işten uzaklaştırma, pasifize etme amacı güdülmesi,
- Meslek hayatını, sağlığını ve kişiliğini olumsuz yönde etkilemesi gerekir (Mağdurun tehlikeli ağır ve zor işler yapmaya zorlanması, mağdurla konuşulmayarak yalnızlaştırılması, fiziksel özellikleri ile alay edilmesi gibi).

3. MOBBİNGİ ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER

Mobbing her işyerinde/kuruluşta görülebilen ve ortaya çıkması çeşitli nedenlere bağlı olan ve bir süreç şeklinde meydana gelen bir durumdur. Örgütlerde bu süreci tetikleyen çeşitli nedenler söz konusudur. Bunlardan bazıları şöyle ifade edilebilir (Tetik, 2010: 85);

- Kötü yönetim tarzı,
- Çalışanların kötü ve art niyetli olması,
- Personel seçimindeki hatalar,
- İnsan kaynaklarına yeteri kadar önem verilmemesi,
- Örgüt içinde iletişim kanallarının zayıflığı,
- Stres ve iş yoğunluğunun fazlalığı,
- Yöneticilerin mobbingin var olduğuna inanmamaları,
- Takım çalışmalarının yokluğu yada az olması,
- Çalışanların daha iyi görevlerde çalışma arzusu ile yaptığı etik dışı davranışlar,
- İşletmelerin küçülme yoluna gitmesi vb. nedenler.

Özellikle özel sektör yöneticilerinin ticari amaçlarına ulaşabilmek amacıyla her olaya ekonomik olarak baktığı ve insan odaklı düşünmeyi arka plana attığı, krizin yaşandığı yada yaşanacağını öngörüldüğü dönemlerde personel azaltmaya gittiği, tazminat yükümlülüğü doğmaması için de mobbingi bir çare olarak gördüğü izlenmektedir (Erdoğan, 2009: 349).

4. MOBBİNG SÜRECİ VE ETKİLERİ

Mobbing çalışma hayatında aniden ortaya çıkan bir durum olmayıp, bir süreç halinde ortaya çıkan mobbing 5 temel aşama sonucunda gerçekleşmektedir. Bu aşamalar aşağıdaki gibi tasnif edilmektedir (Erdoğan, 2009: 322);

1. *Tanımlama*: Genellikle tetikleyici olay işyerinde süreklilik gösteren bir çatışmanın varlığı ile ortaya çıkmakla beraber henüz psikolojik tacizden söz edilemez ancak, bu çatışmalar mobbinge dönüşme potansiyeli taşımaktadır (Tümer, 2014: 14).
2. *Anlaşmazlık*: Çatışmalar anlaşmazlıklara dönüşerek işyerinde çalışan yetersiz ve kişiliksiz insanlar mağdurla ilişkilerini sınırlar ve onunla iletişim halindeki insanlara da farklı gözle bakarak mağdurun görmezden gelinmesine ve yalnızlaştırılmasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2009: 323).
3. *Saldırganlık*: Mağdur ile ilgili çeşitli dedikoduların çıkmaya başladığı, fikir ve düşünceleri ile alay edildiği konuşma tarzının ve yaptığı işlerle ilgili sürekli kasıtlı eleştirilere maruz kaldığı ve asılsız şeylerin konuşulmaya başlandığı görülmektedir. Ayrıca mağdur ile ilgili şikayetler yönetime intikal etmektedir (Mercanlıoğlu, 2010: 39).
4. *Kurumsal Güç*: Mobbingin yönetime ulaştığı (yönetimin devreye girdiği) ancak yönetim yapılan davranışları görmezden geldiği, haksız yere yapılan suçlamaları kabul ettiği, mağdurun daha da çaresiz bir duruma düştüğü, bununla beraber mağdurun haklarının ihmal edilmesine yol açtığı bu süreçte yönetim olaylara objektif bakmamaktadır (Tümer, 2014, s. 15).
5. *İşin sonlanması*: Psikolojik şiddete maruz kalan kişinin iş yaşamından uzaklaştırılarak, yaşanan olaylarla ilgili kendisine inanılmaması durumunda meydana gelen travmanın etkisiyle psikolojik rahatsızlıkların başladığı ayrıca mağdurun işi bıraktıktan sonra da hayatına normal bir şekilde devam edemediği görülmektedir (Tınaz, 2011: 66).

Bahse konu aşamalardan anlaşılacağı üzere, kamu kurum/kuruluşlarında ve özel sektörde işyerinde psikolojik şiddet manasına gelen ve kurbanın sağlığını ve çalışma hayatında ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen, işyerinin ve çalışanların veriminde düşüş meydana getiren mobbing, tek bir nedenle açıklanamayacak kadar kapsamlı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bir iş yerinde psikolojik taciz sürecinden en çok etkilenen ve zarar gören kişi mağdurdur. Psikoşiddetin sosyal yönden bıraktığı sonuçlar incelendiğinde bireyin toplumdaki imajını sarstığı, sosyal çevresindeki yerini yitirdiği ve mesleğini kaybetmiş/dışlanmış biri

olarak çevresi ve ailesinde edindiği olumlu izlenimin yok olmasına neden olduğu görülmektedir (Yaman, 2009: 40).

Psikolojik tacizin birey üzerindeki diğer etkilerine bakıldığında; kişinin kendine olan güvenin azaldığı, bireysel ilişkilerinde değişime uğradığı, korku, şaşkınlık, yaşama sevincini kaybetme, uykusuzluk, iştahsızlık, unutkanlık, depresyon gibi bir takım rahatsızlıkların ortaya çıkmasına, zaman zaman mağdurda intihar eğilimine de yol açtığı görülmektedir. Kişinin işinden olması sonucu gelirin yok olması, bozulan ruhsal ve fiziksel sağlığına kavuşabilmesi için yaptığı harcamalar, mobbingin birey üzerinde bıraktığı ekonomik etkilerdir (Tetik, 2010: 86).

4.2. ÖRGÜTSEL ETKİLERİ

Mobbingin mağdura olan etkileri dışında işveren ve örgüt üzerinde de olumsuz etkileri mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir (Tümer, 2014: 19);

- Mobbinge maruz kalan kişilerin işlerine son verildiğini veya işten ayrılmaya zorlandıklarını kanıtlamak amacıyla başvuracakları yasal yollar işverene mali yük getirmektedir (Tetik, 2010: 86).
- Mobbinge maruz kalan bireylerin sürekli sağlık raporu ve izin kullanmalarındaki artış verimliliğin düşmesine neden olmaktadır (Tümer, 2014: 19).
- Deneyimli ve yeterli mesleki eğitimi alan çalışanların kaybedilmesine, tecrübeli çalışanların kaybedilmesi ile beraber işgücü devir hızında artışa ve yeni işe alımlara ilişkin eğitim masrafları doğmaktadır (İlhan, 2010: 1179).
- Mobbing faktöründen dolayı işten çıkarılan veya ayrılanların artması ile beraber işlerin zamanında yetiştirilebilmesi için çalışanlara fazla mesai ücreti verilmesi gibi yeni masrafının doğmasına ayrıca siparişlerin zamanında yetiştirilememesi gibi durumlar yaşanmaktadır (Kaya, 2015: 83).
- Sürekli işten çıkarmaların olduğu bir kurumda örgüte olan bağlılığın azalması ve güvensiz bir ortamda çalışma arzusunun giderek azaldığı görülür (İlhan, 2010: 1179).
- Mobbinge maruz kalan kişinin bunu toplum içinde dile getirmesi ile beraber işletme imajının zedelenmesi, kurumun saygınlığını yitirmesi ve müşteri kitlesinde bir azalma şeklinde sonuçlarını göstermektedir (İzmir & Fazlıoğlu, 2010: 20).

4.3. TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Psikolojik terör mağdurlarının sağlık problemlerinin yaşanmasına bağlı olarak sağlık giderleri artmaktadır. Ayrıca mobbing sonucunda işini kaybetmiş psikolojik olarak çökmüş, sağlıklı olmayan bireylerin toplumda işsiz gezeceği düşünülecek olunursa topluma vereceği zarar ciddi boyutlara ulaşmaktadır (Tınaz, 2006: 26).

İşten çıkarılmaya zorlanan mağdurun malulen emekli olmayı istemesi buna ilişkin emeklilik tazminatlarının doğması, işsizliğin artması, kapasite altı işçi çalıştırmanın vergi kayıplarına yol açması vb. sonuçlar ekonomiye maliyet olarak yansımaktadır (Mercanlıoğlu, 2010:41).

Bununla beraber mobbing mağdurunun yakın çevresi, arkadaşları, ailesi de bu süreçten etkilenecek olup, mutsuz bireylerin evlerine problemlerini yansıtmaları sonucu aile içi şiddetin ve boşanmaların arttığı, mutsuz ve parçalanmış ailelerin olduğu bir toplumun meydana gelmesi ise mobbingin toplumda yarattığı psikolojik etkilerdir (Tınaz, 2011:186-187).

5.MOBİNGLE MÜCADELE

İşyerinde psikolojik şiddete maruz kaldığını düşünen çalışan, karşılaştığı sorunun tam olarak psikolojik taciz olduğu yönünde kanaate vardığında aşağıdaki adımları takip ederek hakkını arama yoluna gitmesi gerekmektedir (Tümer,2014:21).

- Mobbinge mücadele edebilmek için öncelikle mobbingin ne olduğu bilinmeli ve öncelikle yaşanan olayın adının konulması gerekmektedir (Tınaz, 2006: 26-27).
- Kişinin sakin olmaya ve çatışmadan kaçınmaya özen göstermesi ve sürece dahil olan/olabilecek iş arkadaşları ile görüşme sağlamalıdır (Tümer, 2014:21).
- Birey tacize uğradığını kanıtlayacak belge, doküman, e-posta gibi bilgileri saklı tutmalıdır (İzmir&Fazlıoğlu, 2010:78).
- Mağdurun yaşadığı ülkede psikolojik taciz konusunda destek sağlayacak herhangi bir kurumun acil iletişim hattı var ise oradaki uzman psikologlardan gerekli desteği almalı, ihtiyaç duyduğunda gerekli tıbbi ve hukuki destek almaktan çekinmemeli, işyerinde çözemediği takdirde yargıya başvurmalıdır (Tümer, 2014:21).

Yukarıda belirtilen hususlarla mağdurun bu süreçle mücadele edebilmesi için alabileceği tedbirler ele alınmış olup, psikolojik şiddetin sadece bireysel değil çalışma

hayatında yaşanmaması ve önlenmesi adına toplumun tüm organları ile birlikte hareket edilerek tedbirlerin alınması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir (Tınaz, 2006:27).

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

İşyerlerinde psikolojik taciz, tüm dünyada kamuoyu gündemine gelen bir işyeri sorunudur. Gelişmiş ve rekabetin yoğun olarak hissedildiği ülkelerde mobbinge maruz kalan birey sayısı daha fazla olup, psikolojik taciz bireye, örgütlere ve ülkeye kalıcı zararlar bırakmaktadır. Bireylerin yaşamı boyunca hayatlarının büyük bir kısmını kapsayan iş hayatında, yöneticilerin sosyal ve ekonomik olarak değişen zamana uyum sağlayabilmek adına en önemli sermayesi olan insan faktörünü göz ardı ettiği görülmektedir.

Bir örgütün verimli etkin çalışabilmesi, hedeflerine ulaşabilmesi, en önemli üretim faktörü olan beşeri sermayeye '*insana*' bağlı olduğu ve çalışanların etkin ve verimli çalışabilmelerinin ise çalışma ortamlarının sağlıklı güvenilir olmasına bağlı olduğudur. Bu nedenle, kurumların çalışanlardan daha fazla verim alabilmek adına çalışanlara yönelik sosyal ve ekonomik yönetim politikaları geliştirmesi ve bu politikaları aktif olarak çalışma hayatında görülmesini sağlamalıdır.

Mobbingin gerekçesi her ne olursa olsun (ister yıldırma, ister baskı, isterse motive etme aracı olarak uygulama) mobbing uygulaması insan haklarının ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle mobbinge uğrayan mağdurların zararlarının giderilmesi ve haklarının korumasını sağlayabilmek adına ülkelerin mobbing ile ilgili yasal düzenlemeler yapması, cezai suç gerektiren davranışlara yönelik mobbingin açıkça suç unsuru haline getirilmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2009: 350).

Örgütlerin iş sözleşmelerine ya da işyeri yönetmeliklerine mobbingle ilgili hükümler konularak, teşebbüs eden kişiye yönelik disiplin cezaları gibi yaptırımlarla bu uygulamaya başvurmamak için caydırıcı olması sağlanması önem arz etmektedir (Tümer, 2014: 22). Örneğin: Ünlü bir araba firması çalışanlarıyla yaptığı sözleşme gereği işyerinde psikolojik taciz uyguladığı tespit ettiği bir çalışanı hemen işten uzaklaştırmakta ve firma sözleşmeye göre mobbing kurbanının her türlü hukuk ve sağlık harcamalarını karşılamak zorunda olup, ayrıca mağdurun istemesi takdirde kişiye erken emeklilik dahi vermektedir (Erdoğan, 2009: 350).

Ayrıca mobbingle mücadele edebilmek adına mobbing olgusunun birey, örgüt, ve toplumsal etkilerinin varlığını göz önünde bulundurularak mobbingle mücadele ile ilgili

farkındalık yaratılmalı kurum ve kuruluşlarda buna ilişkin bir broşür yada el kitapçığı hazırlanmalıdır. Mobbing kurumsal çerçevede tanımlanmalı ve açıklanmalı mağdur edilenlere destek sağlayacak mekanizmalar geliştirilmeli, yeni işe başlayacak olan çalışanlara verilecek olan hizmet içi eğitimlerde mobbing olgusuna da yer verilerek bireylerin mobbing kavramını işe başlamadan öğrenmeleri sağlanmalıdır (İzmir & Fazlıoğlu, 2010:78).

Psikolojik tacize uğrayan mağdurlara yönelik destek klinikleri kurulmalı, burada mağdura gerekli tıbbi destek verilmeli, kişinin tedavi süresince tüm hastane ilaç ve tedavi giderleri karşılanmalı ayrıca, bu süreçte kişinin aylık gelirinde herhangi bir kesinti yapılmamalıdır (İzmir & Fazlıoğlu, 2010: 79).

Sonuç olarak, son yıllarda yaygın olarak çalışma hayatında karşımıza çıkan ve pek çok kişiyi etkileyerek toplumsal tahribatlara yol açan psikolojik tacizi, durdurmak veya engellemek yerine mobbingin varlığını anlamak ve anlamlandırmak tüm dünya insanları için önem ihtiva etmektedir. Gerek kamu gerekse özel sektörde bahse konu durumu en aza indirebilmek adına çalışmaların yaygınlaştırılması ve yasalarla, cezai yaptırımlarla çalışanlara destek sağlanması elzem olmaktadır.

KAYNAKLAR

- DEMİR, Yeter (2009). Mobbing'in Kişisel ve Örgütsel Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), ss. 100-120.
- ERDOĞAN, Gülnur (2009). Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz), *TBB Dergisi*, 83, ss. 322-350.
- İLHAN, Ümit (2010). İşyerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Tarihsel Arka Planı ve Türk Hukuk Sistemindeki Yeri, *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), ss. 1177-1179.
- İZMİR Gökalp & FAZLIOĞLU Aygül (2010). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, TBMM Basım Evi, Ankara.
- KAYA, Mustafa (2015). Mobbingin Kurumsal Etkileri ve Maliyeti, *Sayıştay Dergisi*, 97, ss. 78-83.
- MERCANLIOĞLU, Çiğdem (2010). Çalışma Hayatında Psikolojik Tacizin (Mobbing) Nedenleri, Sonuçları ve Türkiye'deki Hukuksal Gelişimi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 2 (2), ss. 39-41.
- TETİK, Semra (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), ss. 19-86.
- TINAZ, Pınar (2011). İş yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Beta Basım Yayım, İstanbul.
- TÜMER, Ebru Öztüm (2014). İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi, Özel

Matbaası, Ankara.

YAMAN, Erkan (2009). Yönetim Psikolojisi Açısından İşyerinde Psikolojik Şiddet –
Mobbing-, Nobel: Ankara.